

CUMHURİYETİN YÜZ YILINDA SAĞLIK BAKANLIĞI VE SAĞLIK BAKANLARI

Eray ÖNTAŞ* Meltem ÇÖL**

Öz: Makale, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzüncü yılında, Sağlık Bakanlığı'nın farklı dönemlerdeki siyasi ve sosyal bağlamını da göz önünde bulundurarak tarihsel değişimini, sağlık bakanlarının etkisini, önemli politika, yapılanma ve mevzuat değişikliklerini ele almaktadır. Sağlık Bakanlığı'nın 1920 yılında kuruluşundan günümüze kadar, bir kısmı birden çok atanmış olan 52 sağlık bakanı görev yapmıştır. 1920-1923 arasındaki dönemde savaş koşullarının zorluğu ve kısıtlılıkları içinde yaralıların tedavisi ve salgın hastalıklarla mücadele öncelikli olmuştur. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında kamusal sağlık hizmeti temelinde koruyucu hizmetlere öncelik verilmiş, temel mevzuat ve yapılanma oluşturulmuş, sağlık insan gücü yetiştirilmesine önem verilmiştir. Dr. Refik Saydam'ın etkili olduğu bu dönemde, önemli hastalıklarla mücadele için dikey örgütlenme modeli oluşturulmuştur. 1937-1960 yılları arasında özellikle tedavi edici kurumlar gibi sağlık altyapısının gelişimi öne çıkmış, yerel yönetimlere bağlı hastaneler Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir. 1960-1980 yıllarında sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi sürecinde, sağlık ocaklarında tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetleri entegre bir şekilde sunulmuş, halkın sağlık hizmetlerine erişimini arttıran bir iyileştirme yaşanmıştır. 1980'li yıllarda Türkiye de "sağlık reformlarının" etkisine girmiş; 1990'lı yıllarda ağırlık kazanan bu yaklaşımla sağlık hizmetlerinde özelleştirme süreci başlamıştır. 2003'ten itibaren Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP) kapsamında birinci basamakta sözleşmeli istihdam getiren aile hekimliği sistemi ile, tüm basamaklarda "Bağlı Kuruluşlar" ile hizmet sunumundan kademeli olarak çekilen ve "planlayıcı ve denetleyici" bir Sağlık Bakanlığı amaçlanmış; sağlık finansmanında genel sağlık sigortası uygulaması başlamıştır. Sağlık hizmet sunumunda özel sektörün rolünün ve cepten harcamaların arttığı bu "projeler" döneminde, Kamu-Özel Ortaklığı (KÖO) ile Şehir Hastaneleri yapımına başlanmıştır. Bu tarihsel süreçte, Türkiye'nin sağlık politikaları ve Sağlık Bakanlığı'nın yapısı, dönem siyasi ve ekonomik koşullarına paralel olarak değişirken, kamu sağlık hizmetlerinin sunumu ve erişiminde önemli etkiler yaratmaktadır.

Anahtar sözcükler: Sağlık Bakanlığı, sağlık bakanları, sağlık mevzuatı, sağlık politikaları, sağlık örgütü

Health Ministry and Health Ministers in the Hundred Years of the Republic of Türkiye

Abstract: This article marks the centennial of the Republic of Türkiye by examining the historical evolution of the Ministry of Health, considering the political and social context of different periods. Since its establishment in 1920, the Ministry has seen 52 Health Ministers, some serving multiple terms. The period from 1920-1923 was marked by the challenges of war, prioritizing the treatment of the wounded and combating epidemics. In the early years of the Republic period, emphasis was placed on preventive public health services, foundational legislation and organizational structures were established, and the development of health workforce was prioritized. Dr. Saydam's influential tenure during this time led to the creation of a vertical organizational model for combating significant diseases. From 1937 to 1960, the development shifted towards health infrastructure, notably curative institutions, with local hospitals being integrated into the Ministry. The 1960-1980 era witnessed the socialization of health services, offering integrated curative and preventive care in health centers, significantly improving public access to healthcare. In the 1980s, the influence of 'healthcare reforms' began to be felt in Türkiye; this approach gained significant prominence in the 1990s, initiating a privatization process in healthcare services. Since 2003, the Health Transformation Program (HTP) has aimed for a Ministry of Health that is gradually withdrawing from service delivery to focus on planning and regulatory roles, introducing contracted employment in primary care through the family medicine system and establishing "Affiliated Institutions" across primary, secondary, and tertiary care levels. This period also saw the implementation of universal health insurance. During this "projects" era, marked by increased private sector involvement and out-of-pocket expenses in health service delivery, Public-Private Partnerships (PPP) initiated the construction of City Hospitals. Throughout this historical period, Türkiye's health policies and the structure of the Ministry of Health have evolved in parallel with the political and economic conditions of each period, significantly impacting the delivery and accessibility of public health services.

Key words: Ministry of Health, health ministers, health legislations, health policies, health organization structure

Yüz yıl önce, çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte, toplum sağlığının şekillendirilmesinde yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyetin ilanı, sağlık politikaları ve uygulamalarında köklü değişiklikleri de beraberinde getirmiştir. Bu makalede, Türkiye Cumhuriyeti'nin yüzün-

cü yılında, Sağlık Bakanlığı'nın farklı dönemleri, görev alan sağlık bakanları ve her bir dönemin özgün koşulları incelenerek kuruluşundan günümüze kadar olan sürece ve gelecekteki sağlık politikaları ve uygulamalarına ışık tutulması amaçlanmıştır.

*Uzm. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD (ORCID: 0000-0002-0150-0694)

**Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD (ORCID: 0000-0001-7089-1644)

Geliş Tarihi / Received : 26.11.2023

Kabul Tarihi / Accepted : 24.12.2023

Sağlık Bakanlığının kuruluşundan bugüne gelişiminde, Osmanlı dönemindeki sağlık anlayışından sonra, Cumhuriyet, modern sağlık sistemine geçişin simgesi olarak önemli bir dönüm noktasıdır. Bakanlığın öncülüğünde, bulaşıcı hastalıkların kontrol altına alınmasından sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılmasına kadar pek çok kamu sağlığı kazanımı elde edilmiştir. 1920 yılında **“Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti** (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) adıyla Ankara Vilayet Konağı'nın bir odasında hizmete başlayan Sağlık Bakanlığı, çalışan sayısının artmasıyla önce Ulus Hacıbayram'daki ilk müstakil binasına geçmiş, sonrasında yaklaşık 90 yıl boyunca hizmet vereceği Sıhhiye-Yenişehir'deki binasına taşınmıştır (**T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1973**). Bakanlık, 1929 yılında **“Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti”**, 1945 yılında önce **“Sıhhat ve İçtimai Muavenet Bakanlığı”** ve aynı yıl **“Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı”** adını almıştır. 1953 yılında **“Sağlık ve Sosyal Yardım Vekaleti”**, 1960 yılında asker darbesi ardından kısa bir süre için **“Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti”** olsa da aynı yıl yapılan mevzuat düzenlemesiyle, **“Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı”** adını almıştır (**Tokaç, 2020**). Son olarak adı, 02.03.1989 tarihli 20096 sayılı Resmî Gazete ile **“Sağlık Bakanlığı”** olarak düzenlenmiştir. Bakanlık, uzun yıllar hizmet verilen tarihi binasından, 2017 yılında inşa edilen Bilkent Yerleşkesi'ne taşınmıştır.

Sağlık Bakanlığının ilk yıllarındaki atılımları ile cumhuriyet döneminin anayasal değişiklikleri, Türkiye'nin sağlık hizmetlerinin dönüşümünde kritik bir kesişme noktasını temsil etmektedir. Günümüzde temel haklar olarak görülen yaşama hakkı ve sağlık hakkı, Kurtuluş Savaşı için gerekli ve sınırlı hak ve özgürlükleri içeren 1921 Anayasası'nda yer almamış olsa da cumhuriyetin ilk anayasası olan 1924 Anayasası'nda yaşama hakkı, temel bir hak olarak tanımlanmıştır. Her iki anayasada da sağlıkla ilgili düzenlemeler olmamakla birlikte, uygulama ve yasalar, sağlığın devletin temel görevi olarak ele alındığını göstermektedir. II. Dünya Savaşı'nın ardından tüm dünyada yaygınlaşan sosyal devlet anlayışı, ülkelerin anayasalarına yansımaya başlamış, Dünya Sağlık Örgütü Anayasası (1948) ve Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanname'si (1948) ile sağlık hakkının uluslararası alanda tanınması gibi gelişmelerin sonucunda, sağlık hakkı ilk defa 1961 Anayasası'nda (md. 49) temel bir hak olarak güvence altına alınmıştır. Bu dönemdeki anayasal değişiklikler, sağlık politikalarının şekillenmesinde ve kamu sağlığına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikle, insan haklarına dayalı devlet tanımı “insan haklarına saygılı devlet”

olarak yeniden şekillendirilmiştir. 1961 Anayasasında sağlık ve sosyal güvenlik hizmetlerini görev edinen Devlet'in, 1982 Anayasası'nda bu hizmetlerin sunumunu “düzenleyen, denetleyen” bir yapıya dönüştüğü görülmektedir (**Kol, 2015**).

Devletin kamu sağlığına yönelik ödevlerine karşılık, zaman içinde Sağlık Bakanlığının görev, yetki, sorumlulukları ve organizasyon yapısı çeşitli kanun ve kanun hükmünde kararnamelemler (KHK) ile yeniden düzenlenmiştir. **3017 sayılı Kanun (1936)**, Sağlık Bakanlığının ilk teşkilat kanunu olarak kabul edilmiştir. Zaman içinde, **181 sayılı KHK (1983)**, **663 Sayılı KHK (2011)**, **694 sayılı KHK (2017)**, **1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018)** ve **703 sayılı KHK (2018)** ile Sağlık Bakanlığının görev ve yetkileri ile teşkilat yapısında önemli değişiklikler yapılmıştır.

Sağlık politikaları ve uygulamalarında sağlık bakanlarının merkezi bir rolü olmuş, Türkiye'nin sağlık alanındaki değişimine katkıda bulunmuşlardır. Cumhuriyetin ilanından önce görev yapan 3 hükümette; Adnan Adıvar, Refik Saydam ve Rıza Nur Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye İcra Vekili (Bakan) olarak görev yapmışlardır. Bu bağlamda, ilk Büyük Millet Meclisi Hükümeti döneminde 03.05.1920'den itibaren 311 gün görev yapan **Adnan Adıvar, ilk Sağlık Bakanı** olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyet öncesi 3 Meclis Hükümeti döneminde ve Cumhuriyetin 100. yılı olan 29 Ekim 2023 itibarıyla görev yapan 67 hükümette, 85 Sağlık Bakanı ataması yapılmış, birden fazla defa görevlendirilenler de dahil, toplam **52 sağlık bakanı** görev yapmıştır. Cumhuriyetin ilanının (29.10.1923) ardından 30.10.1923'te 1. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nde göreve başlayan **Refik Saydam, Cumhuriyet'in ilk Sağlık Bakanı** olarak kabul edilmektedir. Cumhuriyet öncesi ve sonrası kurulan 8 hükümette, aralıklı olarak toplam 5538 gün görev yapan **Refik Saydam, en uzun süre görev yapan Sağlık Bakanı**'dir (**Tokaç, 2020**). 46. Hükümet döneminde görev yapan Cemil Çiçek ise 10 gün ile en kısa süre görev yapan sağlık bakanıdır. 1971 yılında yaklaşık 9 ay görev yapan **Türkan Ak-yol, ilk ve tek kadın Sağlık Bakanı** olmuştur. Bakan atamalarının en sık yaşandığı dönem, 12 atama ile 1971-1980 yıllarıdır. İlk bakanın göreve başladığı 3 Mayıs 1920'den Cumhuriyet'in 100. yılı olan 29 Ekim 2023 dahil, bir bakanın ortanca 435 gün (1 yıl 2 ay 10 gün, ÇA:673 gün) görev yaptığı saptanmıştır. Ortalama görev süresi olan yaklaşık 2 yılın üzerinde 14 bakan görev yapmış olup bunlar Refik Saydam, Ahmet Hulusi Alataş, Behçet Uz, Ekrem Hayri Üstündağ, Lütfi Kırdar, Kemal Demir, Vedat Ali Özkan, Mehmet Aydın, Halil Şıvgın, Osman Durmuş, Recep Akdağ, Mehmet Müezzinoğlu ve Fahrettin Koca'dır.

Tablo 1. 1920-1923 Dönemi

Parti	No	Bakan ve Görev Süresi	Önemli Gelişmeler
Bağımsız	1	Dr. Adnan Adıvar 03.05.1920 - 10.03.1921	<ul style="list-style-type: none"> 1920: Sağlık Bakanlığı "Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaleti" olarak kurulmuştur, ilk Sağlık Bakanı Adnan Adıvar olmuştur. Tababeti Adliye Kanunu yayımlanmıştır. Cephede sağlık hizmetleri ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele öncelikli olmuştur. 1921: Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti (Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu) kurulmuştur. 1922: İllerdeki sağlıkla ilgili mevcut durumu saptamak üzere Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası incelemeleri hazırlanmaya başlamıştır.
	2	Dr. Refik Saydam 10.03.1921 - 20.12.1921	
	3	Dr. Rıza Nur 24.12.1921 - 27.10.1923	

Eğitim ve mesleklerine göre dağılımları incelendiğinde, 52 sağlık bakanından, 10'u profesör, 3'ü doçent olmak üzere 41'i tıp doktoru; 4'ü hukukçu, 3'ü iktisatçı, 1'i eczacı; 1'i öğretim üyesi (matematik), 1'i ziraat mühendisi ve 1'i lise mezunudur (**Özsarı, 2020**).

Tarihsel bu anlatı, 1920-1923 Cumhuriyet Öncesi Dönem, 1923-1937 Dönemi, 1937-1960 Dönemi, 1960-1980 Dönemi, 1980-2002 Dönemi, 2002-Günümüz Dönemi altında başlıklandırılacak ve bu dönemlerde görev yapmış sağlık bakanları, sağlık politikaları, mevzuat değişiklikleri, sağlık teşkilatının organizasyonu, sağlık insan gücü ve altyapı yatırımları gibi çeşitli temalar üzerinden ele alınacaktır.

1. Milli Mücadelenin Sağlık Cephesi: Sağlık Bakanlığı'nın Kuruluşu (1920-1923)

Misak-ı Milli, Kurtuluş Savaşı'nın siyasi bir bildirgesi olarak tarihe geçmiş ve Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan tarafından kabul edilip, Şubat'ta halka ilan edilmiştir. Bu gelişmelerin ardından Mart ayında, İtilaf Devletleri'nin İstanbul'u işgali gerçekleşmiştir. Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde, Ankara'da toplanan ve her ilden seçilmiş temsilcilerle kurulan Birinci Dönem Büyük Millet Meclisi, 23 Nisan 1920'de ilk toplantısını gerçekleştirerek, meclis adına yürütme kurulu olan "İcra Vekilleri Heyeti"ni oluşturulmasına ve kendi içinden seçtiği kişilerin "İcra Vekili: Bakan" olarak görevlendirilmesine karar vermiştir (**Ortak, 2021**). Meclis'in açılmasından kısa süre sonra 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 numaralı Büyük Millet Meclisi İcra Vekillerinin Suret-i İntihabına Dair Kanun'un 1. maddesi, "... **Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye (Sağlık ve Sosyal Yardım)**... işlerini görmek üzere Büyük Millet Meclisi'nin on bir zattan mürekkep bir İcra Vekilleri Heyeti vardır." hükmüyle 11 vekalet kurulmuş, daha önce Dahiliye Nazırlığı'na bağlı olarak yürütülen sıhhiye hizmetleri, ilk defa ayrı bir yapı altında organize olmaya başlamıştır.

Cumhuriyetin ilanından önce 3 icra vekilinin görev yaptığı bu dönemde, Kurtuluş Savaşı sürmekte olup savaş yaralılarınin tedavisi, bulaşıcı hastalıklarla mücadele, göçmen sorunları, öksüz çocukların korunması öncelikli olmuştur. Bakanlığın böyle bir dönemde kurulması, sağlığa verilen önemi yansıtmaktadır.

Dr. Abdülhak Adnan Adıvar (1)*, 3 Mayıs 2020 tarihli meclis toplantısında, yapılan İcra Vekillerinin seçiminde Sıhhiye ve İçtimai Muavenet (Sağlık ve Sosyal Yardım) İcra Vekili olarak seçilmiş ve Ankara Hacı Bayram'da ahşap bir bina olan Ankara Vilayet Konağı'nın bir odasında, emrinde kâtip olarak görev yapan bir sıhhiye memuru ile çalışmalarına başlamıştır (**Altıntaş, 2021; T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1973**). Büyük Millet Meclisi'nin kontrolü altındaki şehirlerde bulunan hekimler belirlenmeye çalışılmış, Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan sağlık mevzuatı temin edilmiştir. Yeni mevzuat ve idari yapı çalışmaları başlamıştır. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan ilk bütçe tasarısına göre merkez teşkilatında, Hıfzıssıhha Dairesi, Sicil Dairesi, Muhasebe ve Evrak Kalemi ve teftiş birimleri kurulması kabul edilmiş, taşra teşkilatında ise eski yapıda mevcut olan sağlık müdürlükleri ile hükümet, belediye ve karantina tabiplikleri ile küçük sıhhiye memurlukları korunmuştur. Kuduz tedavi merkezi, aşıhane ve bakteriyolojihane için bütçeden pay ayrılmıştır. Yerel yönetimlere ait hastaneler korunmuş, özellikle frengiyle mücadele için Kastamonu ve Zonguldak'taki hastaneler de mahalli idarelere devredilmiştir (**T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1973**). 1921 yılı kayıtlarına göre 63.018.354 liralık genel bütçenin (**T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü, 2023**), %43 ile en büyük bölümünün, Milli Savunma Bakanlığı'na ayrıldığı, Milli Eğitim Bakanlığı bütçesinin 577.061 lira ile genel bütçenin binde dokuzuna denk geldiği görülmektedir (**Tekin, 2011**)2011. Sağlık Bakanlığı'nın ilk bütçesi incelendiğinde ise genel

bütçenin binde dokuzuna denk gelen 613.141 liranın 45 bin lirasının salgın hastalıklar için ayrıldığı, 15 bin lirasının frengi mücadelesinde, 15 bin lirasının sıtma için kullanılan kininin ücretsiz dağıtımı, 50 bin lirasının kinin ödeneği için kullanıldığı anlaşılmaktadır (**T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, 1921; Ünüvar, 2020**). Bütçe görüşmelerinde, Bakanlığa bağlı çalışan doktor sayısının 180 olduğu kayıtlara geçmiştir (**Ünüvar, 2020**).

Dr. İbrahim Refik Saydam (2), 10 Mart 2021'de Dr. Adnan Adıvar'ın ardından İcra Vekili olmuştur. Savaşlar sırasında göç edenlerin beslenme, barınma, yerleşimi ve kimsesiz kalan çocukların bakımı olmak üzere sosyal devlet yapısı yönüyle yapılacak sosyal yardımların (muavenet-i içtimaiye) organizasyonu bu vekaletle verilmiştir. 1914'te Dar-ül Eytamlar (Öksüz Yurtları), 1921'de Türkiye Himaye-i Eftal Cemiyeti (Türkiye Çocuk Esirgeme Kurumu) kurulmuştur (**Altıntaş, 2021**). Seneler sonra 1983 yılında, Sağlık Bakanlığı'na bağlı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Çocuk Esirgeme Kurumu ile birleştirilerek Başbakanlığa bağlanmış ve daha sonra sosyal hizmetler, "Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı" bünyesine alınmıştır (**Öztek, 2020**). İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü kurulmuştur (**Altıntaş, 2021**).

Dr. Rıza Nur (3), 24 Aralık 1921'de İcra Vekili olmuştur. Kurtuluş Savaşı sırasında, güvenlik tedbirleri kapsamında, Bakanlığın bir kısmı Kırşehir'e, oradan da Kayseri'ye taşınmış fakat bir süre sonra tekrar Ankara'ya dönmüştür (**T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1973**). 1922-1932 yılları arasında sancak ve vilayetlerde sağlıkla ilgili mevcut durumu ortaya koymak üzere, 20 bölge için **Türkiye'nin Sıhhi-i İçtimai Coğrafyası** kitapları hazırlanmıştır (**Gümüşçü, 1999; Koz, 1992**).

2. Cumhuriyet'in İlk Reçetesi: Refik Saydam Dönemi (1923-1937)

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, Atatürk döneminde sağlığa verilen önem ve yeni kurulan Sağlık Bakanlığı'nda ilk ve en uzun süre görev yapan Refik Saydam'ın politikaları önemli bir yer tutmaktadır. 1923 yılında ülkede 554 hekim, 69 eczacı, 560 sağlık memuru, 136 ebe ile 86 yataklı tedavi kurumu ve 6.437 hasta yatağı ile hizmet verilmektedir (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b**). Sağlık örgütünün yapılandırılması, temel yasaların hazırlanması, insan gücü yetiştirmek, salgın hastalıklarla mücadele dönemin öncelikli politikalarını oluşturmuştur.

Dr. Refik Saydam (2), Cumhuriyet'in ilk Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı olarak atanmıştır. Kısıtlı kaynaklarla "koruyucu sağlık hizmetleri" merkezi yönetim tarafından öncelenmiş, tedavi edici hizmetlerin sunumuyla görevli yerel yönetimlere yol gösterici olunması amacıyla 1924'te Ankara, İstanbul, Sivas,

Erzurum ve Diyarbakır'da, 1936'da Haydarpaşa'da "**Numune**" Hastaneleri açılmıştır (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b**). Sağlık hizmetleri örgütlenmesinde, bulaşıcı hastalıklarla savaş, adli tabiplik, genel idari işler ve yoksul hastaların ücretsiz muayenesi gibi görevleri yürüten "**hükümet tabipliği (sağlık müdürlüğü)**" temel birim olarak kabul edilmiştir. Bunun yanında, sık görülen, sık öldüren ve yeti yitimine neden olan "önemli" hastalıklar olan sıtma, trahom, frengi, lepra için "**geniş bölgede tek amaçlı hizmet / dikey örgütlenme modeli**" uygulanmıştır.

Cumhuriyet'in kuruluş döneminde, sağlık hizmetlerini geliştirme çabalarında karşılaşılan en büyük zorluklardan biri, yeterli sayıda hekim, hemşire ve ebe bulunmamasıdır. Hekim ihtiyacının karşılanabilmesi için tıp talebe yurtları açılmış ve devlet hizmet yükümlülüğüne dair ilk hukuksal düzenlemesi getirilmiş ve üç yıl mecburi hizmet taahhüt edenlerin parasız yatılı eğitim masraflarının karşılanacağı ifade edilmiştir (**Keleş, 2021**). **Dr. Mazhar Germen'in (4)** yaklaşık 3 ay Bakanlık yapmasının ardından Mart 1925'te tekrar Bakan olarak seçilen **Dr. Refik Saydam (2)**, 1937 yılına kadar aralıksız görev yapmış ve toplam hizmet süresi en uzun süren Bakan olmuştur. Koruyucu hizmette çalışanların maaşları, tedavi edici hizmette çalışanların maaşından daha yüksek olarak belirlenmiş, yapılan çalışmalar sonucunda hekim sayısı 1930 yılında 1.182'ye, 1940 yılında 2.387'ye çıkmıştır (**T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı, 1973**).

1925 yılında hazırlanan ilk çalışma programında belirlenen öncelikler, sağlık örgütünü genişletmek ve hizmeti köye kadar götürmek, insan gücü yetiştirmek, "önemli" hastalıklarla mücadele etmek, numune hastaneleri ile doğum ve çocuk bakımevleri açmak, sağlık mevzuatı çalışmalarını yapmak, Hıfzısıhha Enstitüsü ve Okulu kurmaktır (**Altıntaş, 2021**). Bu eksende, merkez ve taşra teşkilatı yeniden yapılandırılmış, 1928 tarihli **1219 sayılı Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun** (Tıp ve Uzmanlık Dalları Sanatlarının Uygulanış Biçimine Dair Kanun) ile sağlık çalışanlarının nitelikleri ve çalışma koşulları belirlenmiştir. Dönemin önemli hastalıkları olan bulaşıcı hastalıklarla mücadele için 1923'te İstanbul'da ilk Verem Savaş Dispanseri, 1924'te Heybeliada Sanatoryumu açılmış; 1925 yılında toplanan 1. Milli Türk Tıp Kongresi'nde sıtma temel konu olarak ele alınmış, aynı yıl Sivas ve Erzurum'da kuduz hastanesi, Adıyaman ve Malatya'da trahom hastanesi ve dispanseri açılmıştır (**Pala ve AYTEKİN, 2018**). Aşı ve serum üretilmesi, laboratuvar hizmetleri için 1928'de Hıfzısıhha Müessesesi kurulmuştur. Günümüzde geçerliliği süregelen ve 15 bölüm, 309 maddesiyle yalnız bulaşıcı

Parti*	No	Bakan ve Görev Süresi	Önemli Gelişmeler
CHP	(2)	Dr. Refik Saydam 30.10.1923 - 21.11.1924	<ul style="list-style-type: none"> • 1923: Cumhuriyetin ilk Sağlık Bakanı Refik Saydam olmuştur. Ülkede 554 hekim, 69 eczacı, 560 sağlık memuru, 136 ebe, 86 yataklı tedavi kurumu ve 6437 hasta yatağı ile hizmet verilmektedir. • 1924: Büyük illerde "Numune Hastaneleri" ve ilçelerde Muayene ve Tedavi Evleri (Dispanserler) açılmaya başlanmıştır. Köy Kanunu yayımlanmıştır. • 1925: İlk çalışma programında; sağlık örgütünü genişletmek ve hizmeti köye kadar götürmek, insan gücü yetiştirmek, "önemli" hastalıklarla mücadele etmek, Numune hastaneleri ile doğum ve çocuk bakımevleri açmak, sağlık mevzuatı çalışmaları yapmak, Hıfzısıhha Enstitüsü ve Okulu kurmak planlanmıştır. "Geniş bölgede tek amaçlı hizmet / dikey örgütlenme modeli" uygulanmaya başlanmıştır. • 1926: Türk Kodeksi Hakkında Kanun, Sular Hakkında Kanun, Sıcak ve Soğuk Maden Sularının İstismarı ile Kaplıcalar Tesisatı Hakkında Kanun yayımlanmıştır.
	4	Dr. Mazhar Germen 22.11.1924 - 03.03.1925	<ul style="list-style-type: none"> • 1927: İlk genel nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış ve nüfus 13.629.488 olarak saptanmıştır. Ecza Ticarethaneleriyle Sanat ve Ziraat İşlerinde Kullanılan Zehirli ve Müessir Kimyevi Maddelerin Satıldığı Dükkanlara Mahsus Kanun; Şeriri ve Taharriyat ve Tahlilat Yapılan ve Masli Teamüller Aranılan Umuma Mahsus Bakterioloji ve Kimya Laboratuvarları Kanunu; Askeri Nekahethane ve Sanatoryumlarda Bulunan ve Sevkedilenlere ve Harb Yaralılarının ve Tebdil Havalıların Sureti İşlerine Dair Kanun yayımlanmıştır. • 1928: Sağlıkla ilgili mesleklerin niteliklerini belirleyen Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına Dair Kanun ile kimyasal ve tıbbi ürünlerle ilgili düzenlemeler getiren İspençiyari ve Tıbbi Müstahzarlar Kanunu yayımlanmıştır. Hıfzısıhha Müessesesi kurulmuştur.
	(2)	Dr. Refik Saydam 04.03.1925 - 25.10.1937	<ul style="list-style-type: none"> • 1930: 309 maddesiyle detaylıca açıkladığı toplum sağlığı hizmetlerinin anayasası kabul edilen Umumi Hıfzısıhha Kanunu yürürlüğe girmiştir. Belediye Kanunu yayımlanmıştır. • 1931: Mezarlıklar Hakkındaki Nizamname ile Evlenme Muayenesi Hakkında Nizamname yayımlanmıştır. • 1933: Hususi Hastaneler Kanunu ve Uyuşturucu Maddelerin Murakabesi Hakkında Kanun yayımlanmıştır. • 1935: Sıtma ve Frengi İlaçları Hakkında Kanun yayımlanmış, bu ilaçların etkin kullanımı için ithalatı ve dağıtımını düzenlenmiştir. Ertesi yıl ise sıtma ile mücadele kapsamında Çeltik Ekimi Kanunu yayımlanmıştır. • 1936: Sağlık Bakanlığının organizasyonunu düzenleyen ve ilk teşkilat kanunu olan Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanunu yayımlanmıştır. İş Kanunu yayımlanmıştır.

Tablo 2. 1923-1937 Dönemi Sağlık Bakanları ve Bakanlığın Bazı Faaliyetleri *CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

hastalıklar değil, toplum sağlık hizmetleri ile ilgili detaylı düzenlemeler sunan **1593 sayılı Umumi Hıfzısıhha Kanunu**, 1930 yılında yürürlüğe girmiş, Devlet sağlık hizmetlerini kendi temel görevi olarak kabul etmiş, bu kamu hizmetinin sunumu için Sağlık Bakanlığını görevlendirmiştir. İlk genel nüfus sayımı 1927 yılında yapılmış ve nüfus yaklaşık 13,5 milyon saptanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun çok az olması ve işgücünün yetersiz olması nedeniyle pro-natalist (nüfus artırıcı) nüfus politikası izlenmiştir.

3017 sayılı Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanunu (1936), Sağlık Bakanlığının ilk teşkilat kanunudur; "memleketin sağlık şartlarını ıslah etmek, bireysel ve toplumsal sağlığa zarar veren etkenler ile mücadele etmek, geleceğe sağlıklı nesiller taşımak, vatandaşlara sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini ulaştırmak ve iskân işlerini" görmek Bakanlığın görevleri olarak sıralanmıştır. Bakanlık, merkez ve vilayetler (taşra) teşkilatı olarak yapılanmıştır (*Şekil 1*) (**T.C. Resmi Gazete, 23.06.1936**).

Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu

Kanun № 3017

Kabul tarihi: 9/6/1936

1 - Merkez teşkilâtı ve vazifeleri

Madde 3 — Sihhat ve İctimai Muavenet Vekillîğinin merkez teşkilâtı şunlardır:

- 1 - Müsteşarlık,
- 2 - Hususî kalem,
- 3 - Teftiş Heyeti Reisliği,
- 4 - Hıfzıssıhha İşleri dairesi,
- 5 - İctimai Muavenet İşleri dairesi,
- 6 - Sicil ve Memurlar ve Muamelât Müdürlüğü,
- 7 - Sağlık Propagandası ve Tıbbî İstatistik Umum Müdürlüğü,
- 8 - Hukuk Müşavirliği,
- 9 - Muhasebe Müdürlüğü,
- 10 - Seferberlik Şubesi Müdürlüğü,
- 11 - Evrak Müdürlüğü,
- 12 - Ayniyat Muhasibliği,
- 13 - Levazım Memurluğu,
- 14 - Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzıssıhha Müessesesi ve Merkez Hıfzıssıhha Mektebidir.

2 - Vilâyetler teşkilât ve vazifeleri

Madde 26 — Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâletinin vilâyetlerdeki teşkilâtı şunlardır:

- A) Umumî muvazeneye aid teşkilât:
 - 1 - Umumî Müfettişlikler sıhhi müşavirlik ve muavinlikleri,
 - 2 - Sihhat ve İctimai Muavenet müdürlükleri,
 - 3 - Hükûmet tabiblikleri,
 - 4 - Küçük sıhhat memurlukları,
 - 5 - Tıbbî ve sıhhi, içtimalî müesseseler,
 - 6 - Hastalıklarla mücadele teşkilâtı,
 - 7 - Seyyar sıhhi teşkilât.
- B) Hususî idarelere aid sıhhi teşkilât:
 - 1 - Sıhhi ve tıbbî ve içtimalî teşkilât ve müesseseler,
 - 2 - Seyyar tabiblikler,
 - 3 - Seyyar ve sabit küçük sıhhat memurlukları,
 - 4 - Hastalıklarla mücadele teşkilâtı,
 - 5 - Etüv ve idare memurlukları.
- C) Belediyelere aid sıhhi teşkilât:
 - 1 - Sıhhi ve tıbbî ve içtimalî teşkilât ve müesseseler,
 - 2 - Belediye baştabib ve tabiblikleri,
 - 3 - Belediye doğum hekimleri ve ebeleri,
 - 4 - Belediye eczacııkları,
 - 5 - Küçük sıhhat memurlukları,
 - 6 - Etüv ve idare memurlukları.
- D) Köy sıhhi teşkilâtı:
 - 1 - Köy hekimleri,
 - 2 - Köy ebeleri,
 - 3 - Köy sağlık korucularıdır.

Şekil 1. 1936 tarihli 3017 sayılı Sihhat ve İctimai Muavenet Vekâleti Teşkilât ve Memurin Kanunu'na göre Merkez ve Taşra Teşkilatı (T.C. Resmi Gazete, 23.06.1936)

3.Sağlıkta Gelişimin İzleri: 1937 - 1960 Dönemi
Türkiye'nin 1937-1960 yılları arasında Dr. Behçet Uz döneminde "Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı" açıklanmış fakat uygulanamamıştır. İşçi Sigortaları Kurumu kurulmuş ve sonrasında sigortalı işçiler için hastaneler açılmaya başlanmıştır. Yerel idarelere bağlı olan hastaneler 1950'lerden itibaren Sağlık Bakanlığı'na devredilmiştir.

Dr. Ahmet Hulusi Alataş (5), görev süresi en uzun üçüncü Sağlık Bakanı'dır. 1928'de kurulan ve 1936'da fiilen faaliyete geçen Hıfzıssıhha Müessesesi, 1940 tarihli 3959 sayılı Kanun ile Hıfzıssıhha Enstitüsü ve Hıfzıssıhha Mektebi olarak yapılandırılmış ve adı 1942 yılında Refik Saydam Hıfzıssıhha Ensti-

tüsü olarak değiştirilmiştir. Kırsal bölgelerde koruyucu ve tedavi edici (entegre) hizmet sunumu için 1937'de kurulan ve sayısı giderek artan "sağlık merkezleri" sosyalleştirme uygulamasına örnek bir model oluşturmuş, 1960'da sayısı 283'e ulaşmıştır (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b**).

Dr. Mehmet Sadi Konuk (6), 1945-1946 yılları arasında çok partili dönemin ilk Sağlık Bakanı'dır. Türkiye'nin ikinci, Cumhuriyet'in ilk tıp fakültesi olan Ankara Tıp Fakültesi 1945 yılında kurulmuştur. Tifüs ve çiçek salgınları yaşanmış, sıtma salgınları sonrasında 1945 yılında "Sıtma ile Olağanüstü Savaş Yapılmasına Dair Kanun" çıkarılmıştır (**Aydın, 1998**).1946'da kurulan İşçi Sigortaları Kurumu, sigortalı işçiler için sağlık örgütü kurma, işletme ve sağlık personeli

atama yetkisi kazanmış, 1952 yılında sağlık hizmeti vermeye başlamış (Fişek, 1983) ve zaman içinde Sosyal Sigortalar Kurumu adını almıştır.

Dr. Ömer Behçet Uz (7) döneminde, 1946 yılında 9. Milli Tıp Kongresi'nde "**Birinci On Yıllık Milli Sağlık Planı**" açıklanmıştır. Sağlık hizmetlerinin "**nüfus temelli örgütlenmesi**" ile kırsal bölgelerde her 20.000 nüfus (ya da 40 köye) için tedavi edici ve koruyucu yönüyle "**entegre hizmet**" sunan sağlık merkezleri kurulması planlanmıştır. Ülkede yedi

bölgede yedi tıp fakültesi kurulması, fakültelerin gıda ihtiyacının karşılanabilmesi için çiftlik kurulması, sağlık insangücü ihtiyacına karşılık yetimhane kurulması ve sağlık hizmetlerinin finansmanı için "Sağlık Bankası" kurulması planlansa da maddi koşullar nedeniyle uygulanamamıştır (Öztek, 2020).

Dr. Kemal Bayazıt (8) döneminde, 1949 tarihli ve 5368 sayılı Verem Savaşı Hakkında Kanun ile Verem Savaş Dernekleri tarafından yürütülen hizmetler, kentlerde dernek olarak devam etmiş fakat kırsal

Tablo 3. 1937 - 1960 Dönemi Sağlık Bakanları ve Bakanlığın Bazı Faaliyetleri *CHP: Cumhuriyet Halk Partisi, DP: Demokrat Parti

Parti*	No	Bakan ve Görev Süresi	Bazı Önemli Gelişmeler
CHP	5	Dr. Ahmet Hulusi Alataş 25.10.1937 - 18.01.1945	<ul style="list-style-type: none"> 1940: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Hıfzısıhha Müessesesi'nin Teşkiline Dair Kanun ile Hıfzısıhha Müessesesi, Hıfzısıhha Enstitüsü ve Mektebi olarak yeniden yapılandırılmış, 1942 yılında Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü adını almıştır. Gözlükçülük Hakkında Kanun yayımlanmıştır.
	6	Dr. Sadi Konuk 18.01.1945 - 05.08.1946	
	7	Dr. Behçet Uz 07.08.1946 - 10.06.1948	<ul style="list-style-type: none"> 1943: Köy Ebeleri ve Köy Sağlık Memurları Teşkilatı Yapılmasına ve 3017 Numaralı Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti Teşkilat ve Memurin Kanun'unun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun yayımlanmıştır.
	8	Dr. Kemal Bayazıt 10.06.1948 - 22.05.1950	
DP	9	Prof. Dr. Nihat Reşat Belger 22.05.1950 - 19.09.1950	<ul style="list-style-type: none"> 1945: Cumhuriyetin ilk Tıp Fakültesi olan Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi açılmıştır.
	10	Dr. Ekrem Hayri Üstündağ 20.09.1950 - 17.05.1954	<ul style="list-style-type: none"> 1946: "Birinci On Yıllık Sağlık Planı" açıklanmıştır. İşçi Sigortaları Kurumu kurulmuş, 1952'de sigortalı işçiler için sağlık hizmeti vermeye başlamıştır.
	(7)	Dr. Behçet Uz 17.05.1954 - 09.12.1955	<ul style="list-style-type: none"> 1949: Verem Savaşı Hakkında Kanun ile kırsal bölgelerde verem savaş hizmetleri Sağlık Bakanlığı tarafından sunulmaya başlanmıştır.
	11	Dr. Nafiz Körez 09.12.1955 - 25.11.1957	<ul style="list-style-type: none"> 1953: Türk Tabipleri Birliği Kanunu ile Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun yayımlanmıştır. Yerel yönetimlere bağlı hastaneler Sağlık Bakanlığı'na devredilmeye başlamıştır. 1954: Hemşirelik Kanunu; Veteriner Hekimliği Mesleğinin İcrasına, Türk Veteriner Hekimleri Birliği ile Odalarının Teşekkül Tarzına ve Göreceği İşlere Dair Kanun; Harcırah Kanunu yayımlanmıştır. 1956: Türk Eczacıları Birliği Kanunu yayımlanmıştır. 1959: Umumi Hayata Müessir Afetler Dolayısıyla Alınacak Tedbirlerle Yapılacak Yardımlara Dair Kanun
	12	Dr. Lütfi Kırdar 26.11.1957 - 27.05.1960	<ul style="list-style-type: none"> 1960: Hekim ve diş hekimlerinin meslek etiklerine ilişkin kuralları düzenleyen Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi; Sıtma Eradikasyonu için Sıtmanın İmhası Hakkında Kanun; İçme Suyu Tesislerinin Kurulumu, Korunması ile İlgili Köy İçme Suları Hakkında Kanun Ayrıca Yeraltı Suları Hakkında Kanun yayımlanmıştır.

bölgelerde Sağlık Bakanlığı tarafından verilmeye başlanmıştır. 1960 yılına gelindiğinde ise kurulan Verem Savaş Genel Müdürlüğü ile tümüyle Bakanlık tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Tüberküloza bağlı ölüm hızı 1946 yılında yüz bin kişide 150'den, 1960 yılında yüz bin kişide 52'ye gerilemiştir (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b**).

Prof. Dr. Nihat Reşat Belger (9), Demokrat Parti Dönemi'nde ilk Sağlık Bakanı olmuş, yaklaşık 4 ay sonra **Prof. Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'a (10)** görevi devretmiştir. Bu dönemde 6023 sayılı Türk Tabipleri Birliği Kanunu, 6197 sayılı Eczacılar ve Eczaneler Hakkında Kanun, 6283 sayılı Hemşirelik Kanunu yürürlüğe girmiştir. Dikey örgütlenme modeline Ana-Çocuk Sağlığı hizmetleri eklenmiş ve Ana-Çocuk Sağlığı Merkezleri hizmete açılmıştır (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b**).

Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemde, Dr. Refik Saydam döneminde önceliklendirilen "koruyucu sağlık hizmetleri" yerini tedavi edici sağlık hizmetlerine bırakmaya başlamıştır. 1953 yılında yerel yönetimlere bağlı hastanelerin önemli bir bölümü Bakanlığa devredilmiş, merkezi olarak devletleştirilmiştir. 1950 yılında 96 hastane 14.361 hasta yatağı varken, devredilen hastaneler ile birlikte 1960 yılında 159 hastane ve 29.871 hasta yatağına ulaşılmıştır (**Pala ve Aytekin, 2018**). Nusret Fişek, hasta tedavisinin bir devlet hizmeti olarak kabul edildiği bu dönemi, tedavi hizmet standartlarının yükselmesi, her ile eşit imkan sağlanması, tedavi ve koruyucu hizmetlerin entegrasyonu yönüyle olumlu bir adım olarak değerlendirse de yeterli sayıda sağlık çalışanı yetiştirilemediği için hasta bakım hizmetinin gelişmediğini belirtmektedir (**Fişek, 1983**).

Dr. Behçet Uz'un (7) 1954 yılında yeniden göreve geldiği bu dönemde, Bakanlık tarafından devlet hastaneleri açılmaya başlanmıştır. **Dr. Nafiz Körez (11)** döneminde, 1956 tarihli 6643 sayılı Türk Eczacıları Birliği Kanunu yürürlüğe girmiştir. **Dr. Mehmet Lütfi Kırdar (12)** döneminde, 1960 yılında **Tıbbi Deontoloji Nizamnamesi** yayımlanmıştır.

4. Nusret Fişek'in Mirası: Herkes için Temel Sağlık Hizmetleri (1960-1980)

Mayıs 1960 tarihinde yapılan asker darbesi sonrası kurulan Milli Birlik Komitesi Hükümeti döneminde, **Prof. Dr. Nusret Karasu (13)** Sağlık Bakanlığı yapmış, istifasının ardından **Müsteşar Prof. Dr. Nusret Hasan Fişek (14)**, 11 gün bu görevi vekaleten yürütmüştür. Sonrasındaki 6 yılda **Prof. Dr. Salih Ragıp Üner (15)**, **Dr. Süleyman Suat Seren (16)**, **Dr. Yusuf Azizoğlu (17)**, **Prof. Dr. Fahrettin Kerim**

Gökay (18), **Dr. Kemal Demir (19)** ve **Dr. Faruk Sükan (20)** olmak üzere, 6 bakan ile çalışan **Prof. Dr. Nusret Fişek**, bu dönemin sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi politikalarında etkili olmuştur.

1960-1980 döneminde, yaşanan hükümet değişiklikleri nedeniyle, toplam 18 bakan görev yapmıştır.

224 sayılı Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, 1961 yılında yürürlüğe girmiş olup sağlık sistemini biçimlendiren temel bir kanundur. Nusret Fişek önderliğinde hazırlanan kanun, sağlık hizmetlerinde eşit, sürekli, entegre, kademeli, katılımlı, nüfusa göre ve ekip hizmeti ilkelerine dayanmaktadır. Sağlık hizmetlerinin sosyalleştirilmesi ile "dar bölgede geniş kapsamlı hizmet" yaklaşımı benimsenmiş, koruyucu hizmetlere önem ve öncelik verilmiştir. 1978'de yayımlanan ve Temel Sağlık Hizmetlerini belirleyen Alma Ata Bildirgesi'nin ilkelerini yıllar öncesinden ortaya koymuştur. İlk olarak 1963 yılında Muş'ta uygulanmaya başlanmış, 1983 yılında tüm ülkede yaygınlaştırılmıştır. Bu örgütlenme modelinde temel birim, 5.000 ile 10.000 kişiyi kapsayan bir "**sağlık ocağı**"dır. Sağlık ocağında görev yapan ekip, kendi bölgesinde evde veya ayakta tedavi edici ve koruyucu sağlık hizmetlerini sunar, ulaşımı yakın köylerde kurulan sağlık evlerinde görevli ebeler hizmete erişimi artırır; bu yönüyle yatay bir örgütlenme modeli olmuştur. Sosyalleştirme döneminde üniversitelerin sağlık eğitim araştırma bölgeleri sistemin başarılı olabileceğini ortaya koymuştur (**Akın, 2011; Türk Tabipleri Birliği, 2012**). Ülkemizde çağdaş sağlık hizmeti yaklaşımı anlamında önemli katkılar sağlayan sosyalleştirme modelinin istenilen ölçüde başarılı olamamasında, yöneticilerin isteksizliği, yeterli bütçe ve altyapı desteğinin verilmemesi, sevk sisteminin yerleşmemesi gibi faktörler etkili olmuştur (**Fişek, 1983**).

Cumhuriyetin ilk yıllarında izlenen pro-natalist politikanın ardından, 1960'lara gelindiğinde sağlıksız koşullardaki düşüklükler ve yüksek anne ölüm oranı nedeniyle nüfus politikalarının değişmesi gereği doğmuş ve 1965 tarihli 557 sayılı **Nüfus Planlaması Hakkında Kanun** ile anti-natalist (nüfus artış hızını sınırlayıcı) politikaya geçiş yapılmıştır. Bu yasa ile gebeliği önleyici yöntemler serbest bırakılmış ve tıbbi gerekçe olmadıkça sterilizasyon ve gebeliğin sonlandırılması yasaklanmıştır. 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda, pro-natalist politikalarından vazgeçildiğine yer verilmiştir.

Askeri darbe sonrası seçimle iş başına gelen Süleyman Demirel Hükümetlerinde, **Dr. Mehmet Faruk Sükan (20)**, **Dr. Edip Somunoğlu (21)**, **Dr. Vedat Ali Özkan (22)** Sağlık Bakanı olarak görev almıştır.

Tablo 4. 1960-1980 Dönemi Sağlık Bakanları ve Bakanlığın Bazı Faaliyetleri

*AP: Adalet Partisi, YTP: Yeni Türkiye Partisi, CHP: Cumhuriyet Halk Partisi, MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

**Vekaleten görev yapmıştır.

Parti*	No	Bakan ve Görev Süresi	Bazı Önemli Gelişmeler
Askeri Yönetim	13	Prof. Dr. Nusret Karasu 27.05.1960 - 25.08.1960	● 1961: Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun yayımlanmıştır. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na Bağlı Sağlık Kurumları ile Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun; Genel Kadınlar ve Genelevlerin Tabi Olacakları Hükümler ve Fuhuş Yüzünden Bulaşan Zührevi Hastalıklarla Mücadele Tüzüğü yayımlanmıştır.
	14	Prof. Dr. Nusret Hasan Fişek** 25.08.1960 - 05.09.1960	
	15	Prof. Dr. Salih Ragıp Üner 05.09.1960 - 20.11.1961	
AP	16	Dr. Süleyman Suat Seren 20.11.1961 - 26.06.1962	● 1965: Nüfus Planlaması Kanunu ile doğum kontrol yöntemleri serbest bırakılmış, sterilizasyon ve gebelik tahliyesine tıbbi gerekçelerle izin verilmiştir. Sağlık Eğitim Enstitüleri Kuruluş Kanunu yayımlanmıştır.
YTP	17	Dr. Yusuf Azizoğlu 26.06.1962 - 26.10.1963	
	18	Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay 26.10.1963 - 26.12.1963	● 1967: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü kurulmuştur; 1968 yılından itibaren 5 senede bir Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması yürütülmektedir.
CHP	19	Dr. Kemal Demir 26.12.1963 - 20.02.1965	
AP	20	Dr. Faruk Sükan 20.02.1965 - 27.10.1965	● 1968: Ankara, İstanbul ve Nüfusu Yüzbinden Yukarı Olan Şehirlerde İçme, Kullanma ve Endüstri Suyu Temini Hakkında Kanun yayımlanmıştır. Türk Eczacıları Deontoloji Tüzüğü yayımlanmıştır.
	21	Dr. Edip Somunoğlu 27.10.1965 - 01.04.1967	
	22	Dr. Vedat Ali Özkan 01.04.1967 - 12.03.1971	
Bağımsız	23	Prof. Dr. Türkan Akyol 26.03.1971 - 13.12.1971	● 1971: Su Ürünleri Kanunu yayımlanmıştır.
CHP	24	Dr. Cevdet Aykan 13.12.1971 - 23.05.1972	
	(19)	Dr. Kemal Demir 23.05.1972 - 16.04.1973	● 1973: Uluslararası Sağlık Tüzüğü ile Tababet Uzmanlık Tüzüğü yayımlanmıştır.
AP	25	Dr. Vefa Tanır 16.04.1973 - 26.01.1974	
CHP	26	Selahattin Cizrelilioğlu 26.01.1974 - 18.11.1974	● 1974: İşçi Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü yayımlanmıştır.
	(19)	Dr. Kemal Demir 18.11.1974 - 18.04.1977	
AP	(25)	Dr. Vefa Tanır 18.04.1977 - 21.06.1977	● 1979: Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun yayımlanmıştır.
CHP	27	Prof. Dr. Celal Ertuğ 21.06.1977 - 21.07.1977	
MHP	28	Cengiz Gökçek 21.07.1977 - 05.01.1978	
CHP	29	Dr. Mete Tan 05.01.1978 - 12.11.1979	

12 Mart Muhtırası sonrasında **Prof. Dr. Dr. Türkan Akyol (23), Dr. Cevdet Aykan (24), Dr. Kemal Demir (19), Dr. Vefa Tanır (25)**, Bakanlık yapmışlardır.

Selahattin Cizrelioğlu (26), 1974 tarihinde görev ve geldiğinde, bir hukukçu olarak Sağlık Bakanlığı tarihinde hekim olmayan ilk Sağlık Bakanı olmuştur. Sonrasında, ikinci kez Bakan olan **Dr. Kemal Demir'den (19)** sonra göreve gelen ve koalisyon hükümetlerinin görev süresine paralel olarak kısa süreli görev yapan **Dr. Vefa Tanır (25)** ikinci kez görev yaptığı bu dönemde 2 ay, **Prof. Dr. Celal Ertuğ (27)** 1 ay, **Av. Cengiz Gökçek (28)** yaklaşık 6 ay Bakanlık yapmıştır.

Dr. Mete Tan (29) döneminde, 1978 tarihli 2162 sayılı Sağlık Personelinin Tam Süre Çalışma Esaslarına Dair Kanun ile kamuda çalışan doktorların muayenehane açması yasaklanmıştır. 1978 yılındaki Alma-Ata kararlarını Türkiye adına imzalamıştır. 1979 tarihli 2238 sayılı Organ ve Doku Alınması, Saklanması, Aşılması ve Nakli Hakkında Kanun yayımlanmış, sonrasında görev yapan **Dr. Münif İslamoğlu (30)** döneminin ardından 12 Eylül 1980 askeri darbesi yaşanmıştır.

Cumhuriyetin 50. yılına doğru gelindiğinde, doğumda beklenen ortalama yaşam süresi, 1950–1955 döneminde 43.6 yılken, 1960–1965 arasında 52.1 yıla ve 1970–1975 yılları arasında ise 57.9 yıla yükselmiştir (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023b**).

4. Sağlık Alanında Neoliberal Politikaların Yükselişi (1980-2002)

12 Eylül 1980 tarihinde yeni bir askeri darbe yapılmış olup, Milli Güvenlik Konseyi'nin 3 yıllık döneminde iki Bakan görev yapmıştır. 24 Ocak 1980 Kararları ve neoliberal politikalar, Askeri Yönetim ve 1983-1991 yılları arasında iktidar olan ANAP döneminde etkisini göstermiştir. Bu dönemde, 1987 yılında çıkarılan 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ile sağlık hizmetlerinin özel sektörden hizmet satın alınarak sunulması, bakanlığın "koordine eden, denetleyen" bir yapıya dönüşmesi amaçlanmıştır. Genel Sağlık Sigortası (GSS) da gündeme gelmiş ancak hayata geçirilememiştir. Ayrıca 1987 yılında 1. Sağlık Projesi adı altında bir çalışma yapılmıştır. Bu dönemde 1989 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu Başbakanlığa bağlanmış ve Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'nın adı Sağlık Bakanlığı olmuştur.

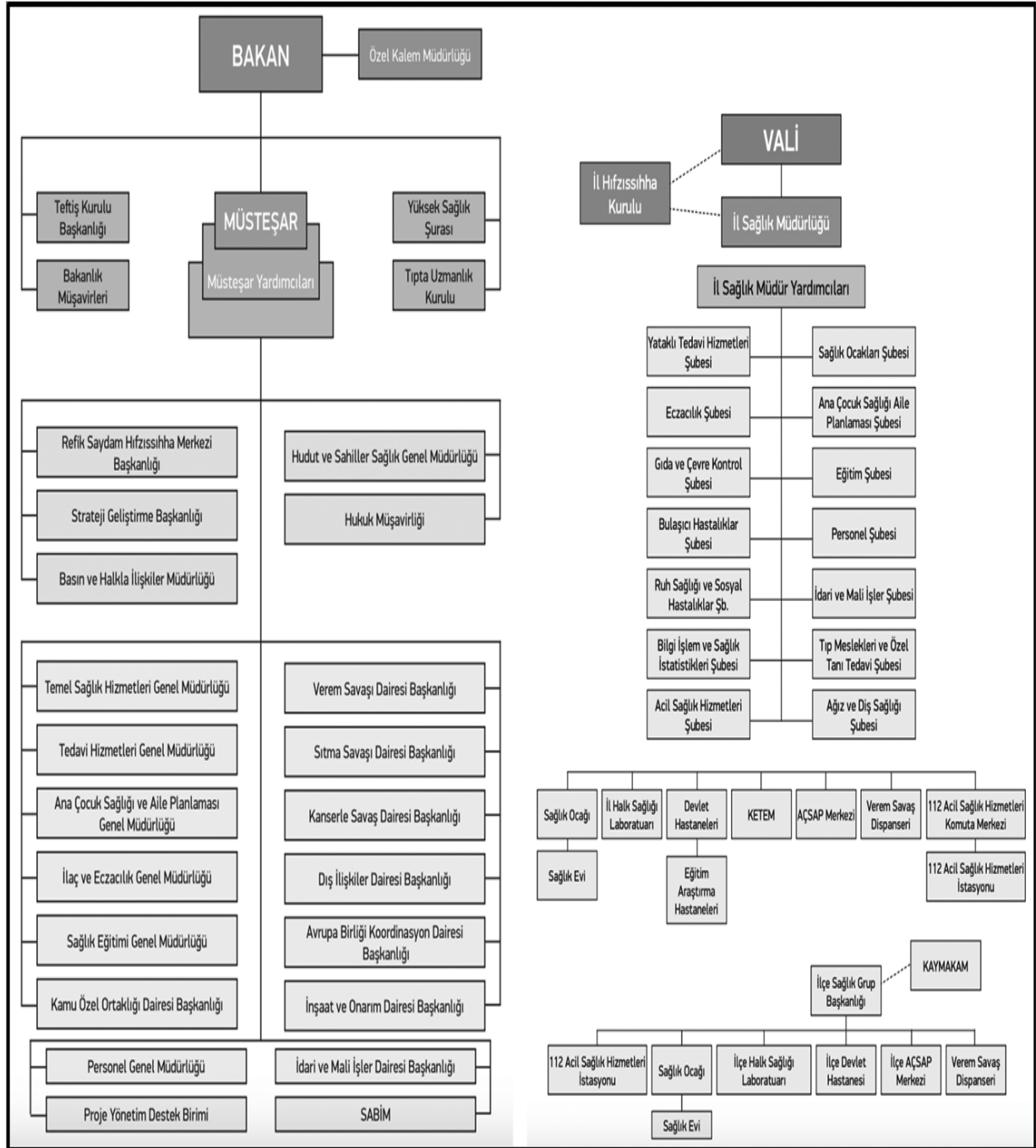
Prof. Dr. Necmi Ayanoğlu (31) döneminde, 1980 tarihli 2368 sayılı Sağlık Personelinin Tazminat ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun ile hekimlere tekrar muayenehane serbestliği getirilmiş ve 2514 sayılı Bazı Sağlık Personelinin Devlet Hizmeti Yükümlülü-

ğüne Dair Kanun kabul edilmiştir. Böylece Tam Gün Yasası kaldırılıp kamu kurumlarında çalışan hekimlere muayenehane açma hakkı verilmiş, hekimlere mezun olunca 2 yıl, uzmanlık sonrası 2 yıl olmak üzere 4 yıl devlet hizmet yükümlülüğü getirilmiştir. **Prof. Dr. Kaya Kılıçturgay (32)** 1981 sonunda göreve gelmiş 1983 sonuna kadar görevde kalmıştır. 1982 tarihli 2659 sayılı Adli Tıp Kurumu Kanunu, 1983 tarihli 2827 sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, 1983 tarihli 2857 sayılı Kan ve Kan Ürünleri Kanunu, 1983 tarihli 2955 sayılı Gülhane Askeri Tıp Akademisi Kanunu bu dönemin önemli mevzuat düzenlemeleridir. 2827 Sayılı Kanun, 10 haftaya kadar istenmeyen gebelikleri sonlandırma, ebe ve hemşirelere rahim içi araç takma yetkisi verme gibi uygulamalarla anne ve bebek sağlığında önemli gelişmeler sağlamıştır. Dr. Kaya Kılıçturgay döneminde, 1983 yılı sonunda bazı illerde hazırlıkları yeterince tamamlanamasa da sosyalleştirme tüm ülkeye yayılmış, hükümet tabipliği sistemi sona ermiştir (**Öztek, 2020**).

Askeri yönetimin ardından Anavatan Partisi iktidarının ilk günü 14 Aralık 1983'te, 17 KHK ile tüm Bakanlıkların yapılanması değiştirilmiş, **181 sayılı Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname** ile Sağlık Bakanlığı merkez teşkilatı, taşra teşkilatı ve bağlı kuruluşlar olarak yeniden yapılandırılmıştır. Merkezde müsteşar ve müsteşar yardımcılar ile ana hizmet birimleri, danışma ve denetim birimleri, yardımcı birimler oluşturulmuştur. Bu kapsamda **Bakanlık Ana Hizmet Birimleri:** 1) Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2) Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 3) İlaç ve Eczacılık Genel Müdürlüğü, 4) Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü, 5) Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü. 6) Sıtma Savaşı Dairesi Başkanlığı, 7) Verem Savaşı Dairesi Başkanlığı, 8) Kanseri Savaş Dairesi Başkanlığı, 9) Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı, 10) Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, 11) İnşaat ve Onarım Daire Başkanlığı 12) Kamu Özel Ortaklığı Daire Başkanlığı; **Bakanlık Danışma ve Denetim Birimleri:** 1) Teftiş Kurulu Başkanlığı, 2) Strateji Geliştirme Başkanlığı, 3) Hukuk Müşavirliği, 4) Bakanlık Müşavirleri, 5) Basın ve Halkla İlişkiler Müşavirliği; **Bakanlık Yardımcı Birimleri:** 1) Personel Genel Müdürlüğü, 2) İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı, 3) Özel Kalem Müdürlüğü; **Bağlı Kuruluşlar:** 1) Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü 2) Refik Saydam Hıfzıssıhha Merkezi Başkanlığı olarak oluşturulmuştur. Kanseri ile savaşa ilişkin yeni bir ana hizmet birimi eklenmiştir, ayrıca gıda maddelerinin ve bunları üreten yerlerin sağlık açısından kontrolü, Sağlık Bakanlığının görevleri arasında tanımlanmış, Ayrıca üyeleri seçimle 1 yıl olarak belirlenen Yüksek Sağlık Şurası, danışma kurulu olarak görev yapmaktadır.

Tablo 5. 1980 – 2002 Dönemi Sağlık Bakanları ve Bakanlığın Bazı Faaliyetleri*ANAP: Anavatan Partisi, DYP: Doğru Yol Partisi, DSP: Demokratik Sol Parti, MHP: Milliyetçi Hareket Partisi

Parti	No	Bakan ve Görev Süresi	Bazı Önemli Gelişmeler
Askeri Yönetim	31	Prof. Dr. Necmi Ayanoglu 12.09.1980 - 23.12.1981	<ul style="list-style-type: none"> 1980: Sağlık Personelinin Tazminat ve Çalışma Esaslarına Dair Kanun yayımlanmıştır.
	32	Prof. Dr. Kaya Kılıçturğay 23.12.1981 - 13.12.1983	<ul style="list-style-type: none"> 1981: Bazı Sağlık Personelinin Devlet Hizmeti Yükümlülüğüne Dair Kanun ile Gemi Sağlık Resmi Kanunu yayımlanmıştır. Genişletilmiş Bağışıklama Programı başlamıştır.
ANAP	33	Mehmet Aydın 13.12.1983 - 17.10.1986	<ul style="list-style-type: none"> 1982: Adli Tıp Kurumu Kanunu ile Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Kanunu yayımlanmıştır.
	34	Doç. Dr. Mustafa Kalemli 17.10.1986 - 21.12.1987	<ul style="list-style-type: none"> 1983: Nüfus Planlaması Hakkında Kanun; Sağlık Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (181 nolu); Kanserele Savaş Daire Başkanlığı Kuruluş Kanunu; Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu; Kan ve Kan Ürünleri Kanunu; Çevre Kanunu yayımlanmıştır. Özel Hastaneler Tüzüğü yayımlanmıştır. Rahim Tahliyesi ve Sterilizasyon Hizmetlerinin Yürütülmesi ve Denetlenmesine İlişkin Tüzük yayımlanmıştır.
	35	Bülent Akarcalı 21.12.1987 - 26.06.1988	<ul style="list-style-type: none"> 1985: Türk Dış Hekimleri Birliği Kanunu ile Radyasyon Güvenliği Tüzüğü yayımlanmıştır.
	36	Cemil Çiçek 26.06.1988 - 06.07.1988	<ul style="list-style-type: none"> 1986: Uyuşturucu Maddelerle İlgili Kanun ile Hayvan Sağlığı ve Zabıtası Kanunu yayımlanmıştır.
	37	Nihat Kitapçı 06.07.1988 - 31.03.1989	<ul style="list-style-type: none"> 1987: Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu yayımlanmıştır.
	38	Halil Şıvgın 31.03.1989 - 23.06.1991	<ul style="list-style-type: none"> 1990: Sağlık Bakanlığı Teftiş Kurulu Tüzüğü yayımlanmıştır.
	39	Doç. Dr. Yaşar Eryılmaz 23.06.1991 - 20.11.1991	<ul style="list-style-type: none"> 1991: Çevre Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname yayımlanmıştır. Temel Sağlık Hizmetleri İstatistik Modülü çalışmaları başlatılmış, 1997'de tamamlanmıştır.
DYP	40	Dr. Yıldırım Aktuna 20.11.1991 - 25.06.1993	<ul style="list-style-type: none"> 1992: Ödeme Gücü Olmayan Vatandaşların Tedavi Giderlerinin Yeşil Kart Verilerek Devlet Tarafından Karşlanması Hakkında Kanun ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu yayımlanmıştır.
	41	Rıfat Serdaroglu 25.06.1993 - 28.11.1993	<ul style="list-style-type: none"> 1993: Kalıtsal Hastalıklarla Mücadele Kanunu yayımlanmıştır.
	42	Ecz. Kazım Dinç 28.11.1993 - 15.08.1994	<ul style="list-style-type: none"> 1994: Kozmetik Kanunu ile Mezarlıkların Korunması Hakkında Kanun yayımlanmıştır.
	43	Dr. Doğan Baran 15.08.1994 - 07.03.1996	<ul style="list-style-type: none"> 1995: Gıdaların Üretimi, Tüketimi ve Denetlenmesine Dair Kanun Hükmünde Kararname yayımlanmıştır.
	(40)	Dr. Yıldırım Aktuna 07.03.1996 - 26.04.1997	<ul style="list-style-type: none"> 1996: Tütün Mamüllerinin Zararlarının Önlenmesine Dair Kanun yayımlanmıştır.
ANAP	44	Nafiz Kurt 30.04.1997 - 13.05.1997	<ul style="list-style-type: none"> 1998: Hasta Hakları Yönetmeliği yayımlanmıştır.
	45	Doç. Dr. İsmail Karakuyu 13.05.1997 - 30.06.1997	
DSP	46	Dr. Halil İbrahim Özsoy 30.06.1997 - 11.01.1999	
DSP	47	Dr. Mustafa Güven Karahan 11.01.1999 - 29.05.1999	
MHP	48	Doç. Dr. Osman Durmuş 29.05.1999 - 18.11.2002	

Şekil 2. 1983 tarihli 181 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı Merkez ve Taşra Teşkilatı (2010 yılına kadar yapılan güncellemeleri de içermektedir) (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010)

1980'li yıllarda çoğunlukla hekim olmayan kişilerin Bakan olarak atandığı görülmektedir. **Mehmet Aydın (33)**, bu dönemin ilk bakanıdır ve 181 sayılı KHK'nın ilk uygulayıcısıdır. Bu dönemde ilaç mevzuatındaki önemli değişiklikler yapılmıştır. **Doç. Dr. Mustafa Kalemli (34)** döneminde kabul edilen 1987 tarihli 3359 sayılı Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu ile Genel Sağlık Sigortası kavramı ilk

kez mevzuatta yer almasına karşılık uygulamaya konulamamıştır. **Bülent Akarcalı (35)** döneminde 1989 yılında hazırlanan tütün ve tütün ürünleri ile mücadele ile ilgili ilk kanun tasarısı olan Sigara, Tütün ve Tütün Mamullerinin Zararlı Alışkanlıklarından Koruma Kanunu, "ticaret özgürlüğüne aykırı" olduğu gerekçesi ile veto edilmiş ve yürürlüğe girememiştir. **Cemil Çiçek (36)**, hukukçudur, asaleten

Tablo 6. 2002 - Günümüz Dönemi Sağlık Bakanları ve Bakanlığın Bazı Faaliyetleri

*AKP: Adalet ve Kalkınma Partisi

Parti*	No	Bakan ve Görev Süresi	Bazı Önemli Gelişmeler
AKP	49	Prof. Dr. Recep Akdağ 19.11.2002 - 24.01.2013	<ul style="list-style-type: none">• 2003: İş Kanunu; Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yayımlanmıştır.• 2004: Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun ile Optisyenlik Hakkında Kanun yayımlanmıştır. Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi (UMKE) kurulmuştur. İlk defa Türkiye Ağız ve Diş Sağlığı Profili çalışması yapılmıştır. Alo 184 SABİM hattı kurulmuştur.
	50	Dr. Mehmet Müezzinoğlu 24.01.2013 - 24.05.2016	<ul style="list-style-type: none">• 2005: Kozmetik Kanunu; Çocuk Koruma Kanunu yayımlanmıştır.
	(49)	Prof. Dr. Recep Akdağ 24.05.2016 - 19.07.2017	<ul style="list-style-type: none">• 2006: Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu; Nüfus Hizmetleri Kanunu ve Verem Hastalarının Tedavi Giderlerinden Muafiyeti ile ilgili Bakanlar Kurulu Kararı yayımlanmıştır.
	51	Dr. Ahmet Demircan 19.07.2017 - 10.07.2018	<ul style="list-style-type: none">• 2008: Bebek, Çocuk ve Ergen İzlemleri 81 ilde uygulanmaya başlamıştır. Genişletilmiş Başışıklama Programı Genelgesi yayımlanmıştır.• 2009: Uçucu Maddelerin Zararlarından İnsan Sağlığının Korunmasına Dair Kanun yayımlanmıştır.• 2010: Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu; Biyogüvenlik Kanunu yayımlanmıştır. Merkezi Hekim Randevu Sistemi (MHRS) uygulaması başlamıştır.• 2011: 663 sayılı Sağlık Alanında Bazı Düzenlemeler hakkında Kanun Hükmünde Kararname yayımlanmıştır. 1980'de 6, 2002'de 7 olan çocukluk dönemi rutin aşılama programında antijen sayısı 11'e çıkmıştır.• 2012: İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu; Okul Sütü Programı Uygulama Esasları Hakkında Karar yayımlanmıştır. Ulusal Tütün Kontrol Programı kapsamında MPOWER Politika Paketini tamamlayan ilk ülke olunmuştur.
AKP	52	Dr. Fahrettin Koca 10.07.2018 - Günümüz	<ul style="list-style-type: none">• 2013: Sağlık Bakanlığınca Kamu Özel İş Birliği Modeli ile Tesis Yaptırılması, Yenilenmesi ve Hizmet Alınması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun yayımlanmıştır. Özel Sağlık Sigortaları Yönetmeliği yayımlanmıştır.• 2014: Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığına İlişkin Bazı Düzenlemeler ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun yayımlanmıştır.• 2016: Okulda Sağlığın Korunması ve Geliştirilmesi Programı başlatılmıştır.• 2017: Bağımlılıkla Mücadele Yüksek Kurulu oluşturulmuştur.• 2018: 1 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi yayımlanmıştır.

atananlar arasında 11 gün ile en kısa süreli görev yapan Sağlık Bakanı olmuştur. Ardından atanan **Nihat Kitapçı (37)** ziraat fakültesi mezunudur ve yaklaşık 9 ay Bakanlık yapmıştır.

Halil Şıvgın (38) döneminde, 1990 yılında Dünya Bankası ile "Birinci Sağlık Projesi" imzalanmış, aynı yıl Devlet Planlama Teşkilatı tarafından "Sağlık Reformu" çerçevesini belirleyen "Sağlık Sektörü Master Plan Etüt Çalışması" hazırlanmıştır (**Savaş, 2020**). **Dr. Yıldırım Aktuna (40)**, Ekim 1991'de DYP koalisyonunda Sağlık Bakanı olmuştur. 1992 yılında, 3816 sayılı kanunla, sosyal güvencesi olmayan yoksul vatandaşlar için **yeşil kart** uygulaması başlatılmıştır. Sağlık Reformu Çerçeve Taslağı, 1992 ve 1993'te Birinci ve İkinci Ulusal Sağlık Kongrelerinde ele alınmıştır (**Savaş, 2020**). Aktuna döneminde, Mart 1993'de basılan "Ulusal Sağlık Politikası" kitabında, aile hekimliğine geçiş, genel sağlık sigortası, hastanelerin işletme haline getirilmesi stratejileri yer almıştır (**T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü, 1993**). YÖK tarafından tıp fakülteleri bünyesinde aile hekimliği anabilim dalları kurulmasına karar verilmiştir. Aktuna'nın ardından göreve gelen **Dr. Rifat Serdaroğlu (41)**, 5 ay Bakanlık yapmıştır. Ardından göreve ilk ve tek eczacı Sağlık Bakanı olan **Ecz. Kazım Dinç (42)** atanmış, bu dönemde ilaç ve kozmetik ürünler mevzuatı ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

Dr. Doğan Baran (34) döneminde sağlıkta reform çalışmaları sürdürülmüş, Dünya Bankası tarafından desteklenen sağlık projeleri başlatılmıştır. 3359 sayılı Kanun ve 1995 yılında Kamu Kurum ve Kuruluşlarına ait Sağlık İşletmelerinin Yönetimi ile Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik ile Türkiye Yüksek İhtisas Hastanesi pilot olarak "sağlık işletmesi"ne dönüştürülmüştür.

Dr. Yıldırım Aktuna'nın (40) tekrar Bakanlık yaptığı bu dönemde, **4207 sayılı 1996 tarihli Tütün Ürünlerinin Zararlarının Önlenmesi ve Kontrolü Hakkında Kanun** yürürlüğe girmiştir. **Nafiz Kurt'un (44)** 2 haftalık görev süresinin ardından 1997'de göreve gelen **Doç. Dr. İsmail Karakuyu (45)**, 29 Ekim 2023 itibarıyla hekim olmayan son Bakan olarak görev yapmıştır. Ardından **Dr. Halil İbrahim Özsoy (46)** 1,5 yıl, **Dr. Mustafa Güven Karahan (47)** 2 ay görev yapmışlardır. 2000 yılında Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği yayımlanmıştır.

Doç. Dr. Osman Durmuş (48), 2000-2002 yılları arasında son koalisyon hükümeti döneminde Sağlık Bakanlığı yapmıştır. Bu dönemde, 2001 yılında Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi Yönergesi ile kaymakamlar, ilçelerde hizmetin yürütülmesinde birinci derecede sorumlu olmuşlardır. 2002 yılında yayımlanan Sağlık Bakanlığı'na Bağlı Hastanelerde

Özel Sağlık Hizmetleri Verilmesine Dair Yönerge ile, "kamu" hastanelerinde, mesai saatleri dışında "özel" sağlık hizmeti verilmeye başlanmıştır (**T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, 2004**).

181 sayılı KHK zaman içinde güncellenmiştir: 2003 tarihli 5018 sayılı Kanun ile Bakanlıklarda Strateji Geliştirme Başkanlığı; 2007 tarih ve 5683 sayılı Kanun ile İnşaat ve Onarım Daire Başkanlığı ve Kamu Özel Ortaklığı Daire Başkanlığı kurulmuş; 181 sayılı KHK' da yer almamasına rağmen zaman içinde Proje Yönetim Birimi ile Halkla İlişkiler Koordinatörlüğü gibi birimler de merkez teşkilatına eklenmiştir (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010**). Bakanlığın 1983 tarihli 181 sayılı KHK ile şekillenen teşkilat yapısı, bu güncellemeler ile Şekil 2'de sunulmuştur (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2010**).

5. Sosyal Devlet İdeallerinden Neoliberal Pratiklere: Sağlıkta Dönüşüm Programı (2002-Günümüz)

2002 yılında Adalet ve Kalkınma Partisi iktidara gelmiş, 2003 yılında duyurulan **Sağlıkta Dönüşüm Programı (SDP)**, Bakanlığın yapısında ve sağlık hizmetlerinde önemli değişikliklere neden olmuştur.

Prof. Dr. Recep Akdağ (49), Kasım 2002 tarihinde AKP'nin iktidar olmasının ardından Sağlık Bakanı olmuştur. 2002 seçiminden 5 ay önce Dünya Bankası tarafından yayımlanan "Türkiye: Yaygınlığı ve Verimliliği İyileştirmek Amacıyla Sağlık Sektöründe Yapılan Reformlar" raporuna (**Dünya Bankası, 2002**) paralel olarak, 2003 yılında kamuoyuyla paylaşılan SDP'nin bileşenleri, 8 başlıkta açıklanmıştır: (1) **Planlayıcı ve denetleyici Sağlık Bakanlığı**; (2) herkesi tek çatı altında toplayan genel sağlık sigortası; (3) yaygın, erişimi kolay ve güler yüzlü sağlık hizmet sistemi; (4) bilgi ve beceri ile donanmış, yüksek motivasyonla çalışan sağlık insan gücü; (5) sistemi destekleyecek eğitim ve bilim kurumları; (6) nitelikli ve etkili sağlık hizmetleri için kalite ve akreditasyon; (7) akılcı ilaç ve malzeme yönetiminde kurumsal yapılanma; (7) karar sürecinde etkili bilgiye erişim: Sağlık Bilgi Sistemi (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2007**). Hizmet arzı ile ilgili üçüncü bileşeni "güçlendirilmiş temel sağlık hizmetleri ve aile hekimliği", "etkili ve kademeli sevk zinciri", "idari ve mali özerkliğe sahip sağlık işletmeleri" alt başlıkları ile SDP'nin ana eksenini oluşturmuştur. Bu ekseninde, 1993 yılında "Ulusal Sağlık Politikası" strateji dökümanında ve 1999 yılında 55. Hükümet programında yer alan aile hekimliği sistemi, SDP kapsamında uygulamaya geçmiştir (**Yayın ve Alper, 2023**). Dünya Bankası'ndan alınan krediler, SDP ve sosyal güvenlik sistemi reformu için

kullanılmıştır (Savaş, 2020). 2004 tarihli 5258 sayılı Aile Hekimliği Pilot Uygulaması Hakkında Kanun ve 2005 tarihli uygulamayı belirleyen yönetmelikler sonrasında ilk pilot uygulama Düzce ilinde başlamış, 2010 yılının sonu itibarıyla ülke genelinde uygulanmaya başlanmıştır. Böylelikle, birinci basamakta temel hizmet birimi, 224 sayılı Kanun ile kurulan ve bölge temelli hizmet sunan “sağlık ocağı”ndan; liste (kayıtlı nüfus) temelli hizmet sunan, tedavi edici hizmetlerin ağırlıklı olduğu, koruyucu hizmetlerin kişiye yönelik olduğu ve performans dayalı “**aile hekimliği birimine**” dönüşmüştür. Birinci basamak sağlık hizmetlerinde yatay örgütlenme modeli, aile sağlığı merkezleri ve toplum sağlığı merkezleri arasında bölünmüştür. 2005 yılında aile hekimliğinin pilot olarak uygulandığı illerde geçerli toplum sağlığı merkezi mevzuat düzenlenmesi yapılmış, 2010 yılında tüm illerde geçerli olacak şekilde güncellenmiş ve günümüzdeki haline 2015 düzenlemesiyle ulaşmıştır. Sevk sistemi ise 2023 yılı itibarıyla kurulamamıştır.

SDP'nin “herkesi tek çatı altında toplayan genel sağlık sigortası” bileşenine paralel olarak, 2005 tarihli 5283 sayılı Kanun ile Sosyal Sigortalar Kurumu'na (SSK) bağlı 148 hastanenin Sağlık Bakanlığı'na devri ile tedavi edici sağlık hizmeti arzı; 2006 tarihinde yürürlüğe girerek Emekli Sandığı, SSK ve Bağ-Kur'u Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) çatısı altında birleştiren, 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanunu ile sağlık hizmet finansmanı merkezleştirilmiştir. 2008 yılında yürürlüğe giren 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile emeklilik, iş kazası, meslek hastalığı, hastalık, analık ve malullük gibi sosyal güvenlik risklerine karşı düzenleme getirilmiş ve Genel Sağlık Sigortası kapsamında gelir durumuna göre ödenen primler karşılığında temel teminat paketinde yer alan sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânı sağlanmıştır. 2012 yılı itibarıyla, Genel Sağlık Sigortası zorunlu olarak uygulanmaya başlanmıştır. Temel teminat paketinde yer almayan hizmetlere karşılık, cepten harcama gerektiren “tamamlayıcı” ve “destekleyici” sigorta ürünleri, 2013 yılında Özel Sağlık Sigortaları Yönetmeliği ile tanımlanmıştır.

Sağlık Bakanlığı'nın 1995 yılında Tarım ve Köyşileri Bakanlığı'na bir kısmı devredilen gıda üretimi, tüketimi ve denetimi ile ilgili görevleri, 2004 yılında yapılan düzenlemeyle tamamen Tarım ve Köyşileri Bakanlığı'na bırakılmıştır (Özcan, 2018).

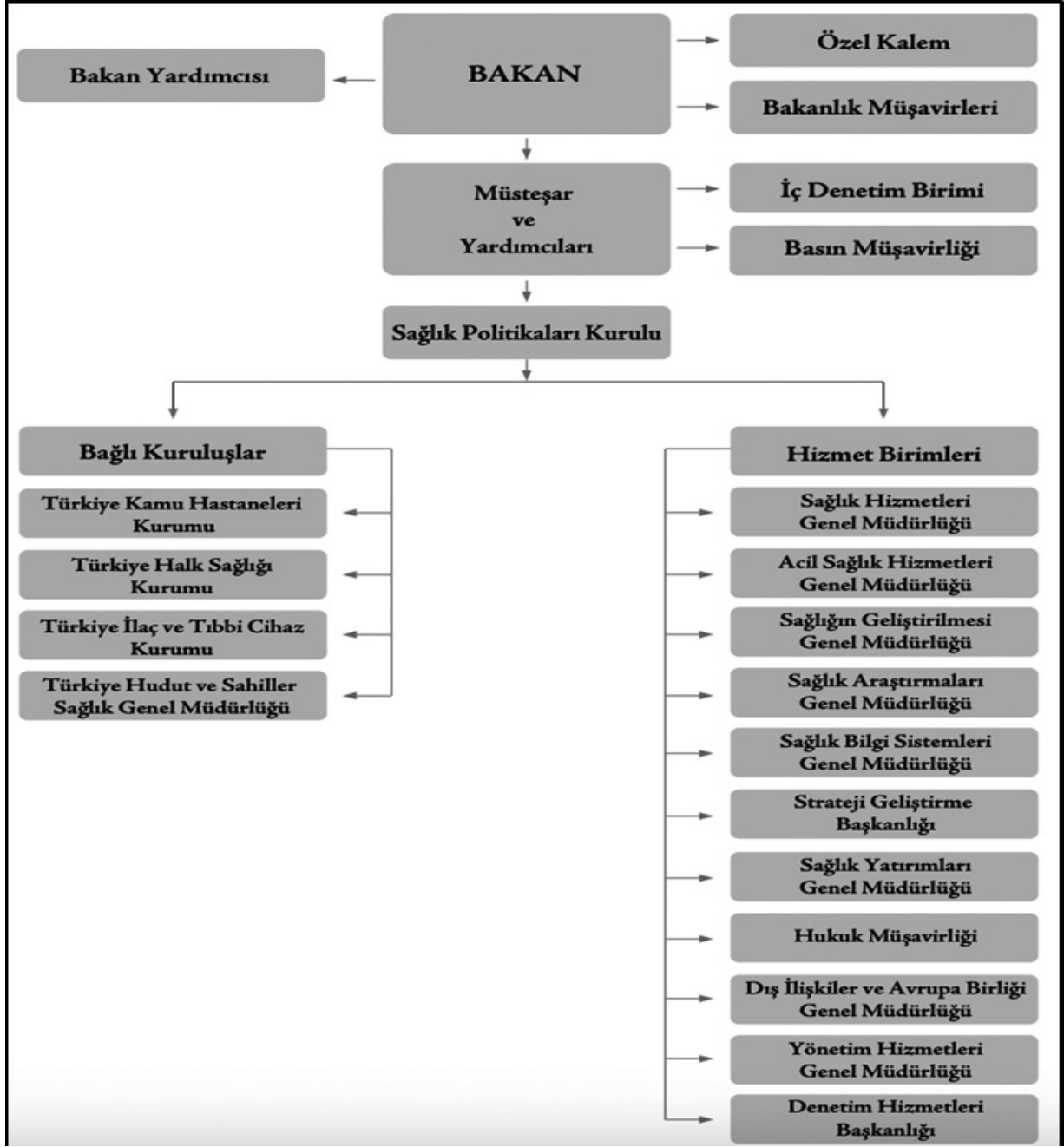
2004 tarihli 209 sayılı “Sağlık Bakanlığına Bağlı Sağlık Kurumları ile Esenlendirme (Rehabilitasyon) Tesislerine Verilecek Döner Sermaye Hakkında Kanun” ile tüm Sağlık Bakanlığı hastanelerinde performansa dayalı ödeme başlatılırken, bu uygulama

2011 yılında üniversite hastanelerinde de uygulanmaya başlanmıştır. 2005 tarihli 5371 sayılı Kanun ile hekimler için pratisyenlik, uzmanlık ve yan dal uzmanlığı için ayrı ayrı devlet hizmet yükümlülüğü getirilmiştir. 2010 tarihli 5947 sayılı Üniversite ve Sağlık Personelinin Tam Gün Çalışmasına ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (tam gün yasası) ile kamuda çalışan hekimlere tam gün çalışma zorunluluğu getirilmiştir. 2005 yılında “Sağlık Hizmetleri Temel Kanunu'na Bir Ek Madde Eklenmesi Hakkında Kanun” ile 49 yılı geçmemek şartıyla kiralama karşılığı sağlık tesisleri yaptırılabilen kararı alınmıştır.

2007 yılında SDP'ye üç bileşen eklenmiştir: (1) Daha iyi bir gelecek için sağlığın geliştirilmesi ve sağlıklı hayat programları, (2) Tarafların harekette geçirilmesi ve sektörler arası iş birliği için çok yönlü sağlık sorumluluğu, (3) Uluslararası alanda ülkenin gücünü artıracak sınır ötesi sağlık hizmetleri. SDP'deki “Planlayıcı ve denetleyici Sağlık Bakanlığı” bileşenine paralel olarak, ikinci ve üçüncü basamak sağlık hizmetlerinden çekilmeye ilişkin 2007 yılında Kamu Hastane Birlikleri Pilot Uygulaması Hakkında Kanun Tasarısı, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) sunulmuş, devlet hastaneleri yönetiminin sadece biri hekim olma zorunluluğu olan bir mütevellî heyete devredilmesi önerilmiş fakat genel kurula sevk edilen teklif 663 sayılı KHK çıkmasıyla geçerliliğini yitirmiştir (Pala, 2023).

2011 yılında çıkarılan 663 sayılı KHK ile Sağlık Bakanlığı, daha merkezi bir yapıdan, birinci basamak hizmet sunumu için Türkiye Halk Sağlığı Kurumu, ikinci ve üçüncü basamak hizmet sunumu için Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu ve Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu gibi **Bağlı Kuruluşlara** daha fazla yetki ve özerklik veren bir yapıya dönüşmüştür. Bu şekilde, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu'nun taşra yapılanması olan İl Halk Sağlığı Müdürlükleri ve Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu'nun taşra yapılanması olan Kamu Hastane Birlikleri ile birlikte İl Sağlık Müdürlükleri, üç başlı bir yapı oluşturmuştur (Şekil 3). Ana Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğü, Sıtma Savaşı Daire Başkanlığı, Verem Savaş Daire Başkanlığı ve Kansere Savaş Daire Başkanlığı gibi birimler Sağlık Bakanlığı'nın merkezi teşkilatında yer almamış, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu çatısında toplanmıştır. Tıpta Uzmanlık Kurulu, Sağlık Meslekleri Kurulu ve Sağlık Politikaları Kurulu oluşturulmuştur. Aynı KHK ile “sözleşmeli yönetici” modeli getirilmiştir.

2011 yılından beri süregelen Suriye iç savaşının etkisiyle, Türkiye'ye göç eden Suriyelilere 2011 yılında geçici koruma statüsü verilmiş, 2016 yılında Avrupa Birliği ile geliştirilen Sıhhat Projesi

Şekil 3. 2011 tarihli 663 sayılı KHK'ya göre Sağlık Bakanlığı Merkez Teşkilatı (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2012)

kapsamında, Suriyelilerin yoğun bulunduğu illerde temel ve tedavi edici sağlık hizmeti verilebilmesi için Göçmen Sağlığı Merkezleri kurulmuştur. 2016 yılında, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü'nde Göç Sağlığı Daire Başkanlığı kurulmuştur (Küçük, 2020). 2018 yılında ilk defa Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nda Suriyelilerden ayrı bir örneklem seçilerek çalışılmıştır.

Dr. Mehmet Müezzinoğlu (50) döneminde, SDP'nin beşinci bileşeni "sistemi destekleyecek eğitim ve

bilim kurumları" kapsamında 2014 yılında Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB) ve 2015 yılında Sağlık Bilimleri Üniversitesi kurulmuştur. **E-Nabız sistemi** 2015 yılından itibaren kullanıma açılmıştır. **Prof. Dr. Recep Akdağ (49)**, tekrar atandığı bu dönemle birlikte, Refik Saydam'ın ardından en uzun süre görev yapan ikinci Bakan olmuştur. KÖO ile ilk şehir hastanesi 2017'de Mersin'de açılmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2017). Şehir hastaneleri modelinde, tıbbi

hizmetlerin sorumluluğu Bakanlık'ta iken; temizlik, yemekhane, bilgi işlem, güvenlik ve otopark gibi hizmetler, hastanenin yapım ve işletmesini üstlenen özel firmalara devredilmektedir. **Dr. Ahmet Demircan (51)** döneminde, daha önce yürürlüğe giren 663 sayılı KHK'nin özellikle illerde oluşturduğu üç başlı yapının koordinasyon ve sağlık hizmet sunumunda sorunlara yol açması üzerine, **2017 tarihli 694 sayılı KHK** ile Türkiye Halk Sağlığı Kurumu ve Türkiye Kamu Hastaneleri Kurumu kaldırılmış ve yeniden Genel Müdürlükler olarak yapılandırılmıştır. Taşra örgütü, il ve ilçe sağlık müdürlükleri (İSM) olarak yeniden yapılandırılmış, TSM'ler ilçe sağlık müdürlüklerine dönüştürülmeye başlanmıştır. İllerde Kamu Hastaneleri Birliği kaldırılmış, bunlara bağlı hastanelerin "hastane yöneticisi" yerine, daha önce olduğu gibi başhekimler tarafından yönetilmesine geri dönülmüştür. Fakat "sözleşmeli yönetici" uygulaması devam etmektedir.

Dr. Fahrettin Koca (52), 2018'de yürürlüğe giren Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'nin ilk Sağlık Bakanı'dır. 1 No'lu Cumhurbaşkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi (2018), 703 sayılı KHK (2018) ile önemli değişiklikler yapılmıştır. Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili Bakanın müsterek kararnamesiyle atanan müsteşar kadrosu kaldırılmış, Cumhurbaşkanı kararı ile atanan Bakan Yardımcısı kadroları tanımlanmıştır (**Bölükbaşı, 2021**). Cumhurbaşkanlığı bünyesinde, "sağlık sisteminin geliştirilmesi amacıyla politika önerileri geliştirmek" göreviyle Sağlık ve Gıda Politikaları Kurulu kurulmuştur. 2018 tarihli 7146 sayılı Kanun ile Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi (UHSAŞ) kurulmuş, sağlık turizmi çatı markası "Health Türkiye" tanıtılmıştır. 2023 yılı itibarıyla Merkez Teşkilat şeması Şekil 4'de paylaşılmıştır.

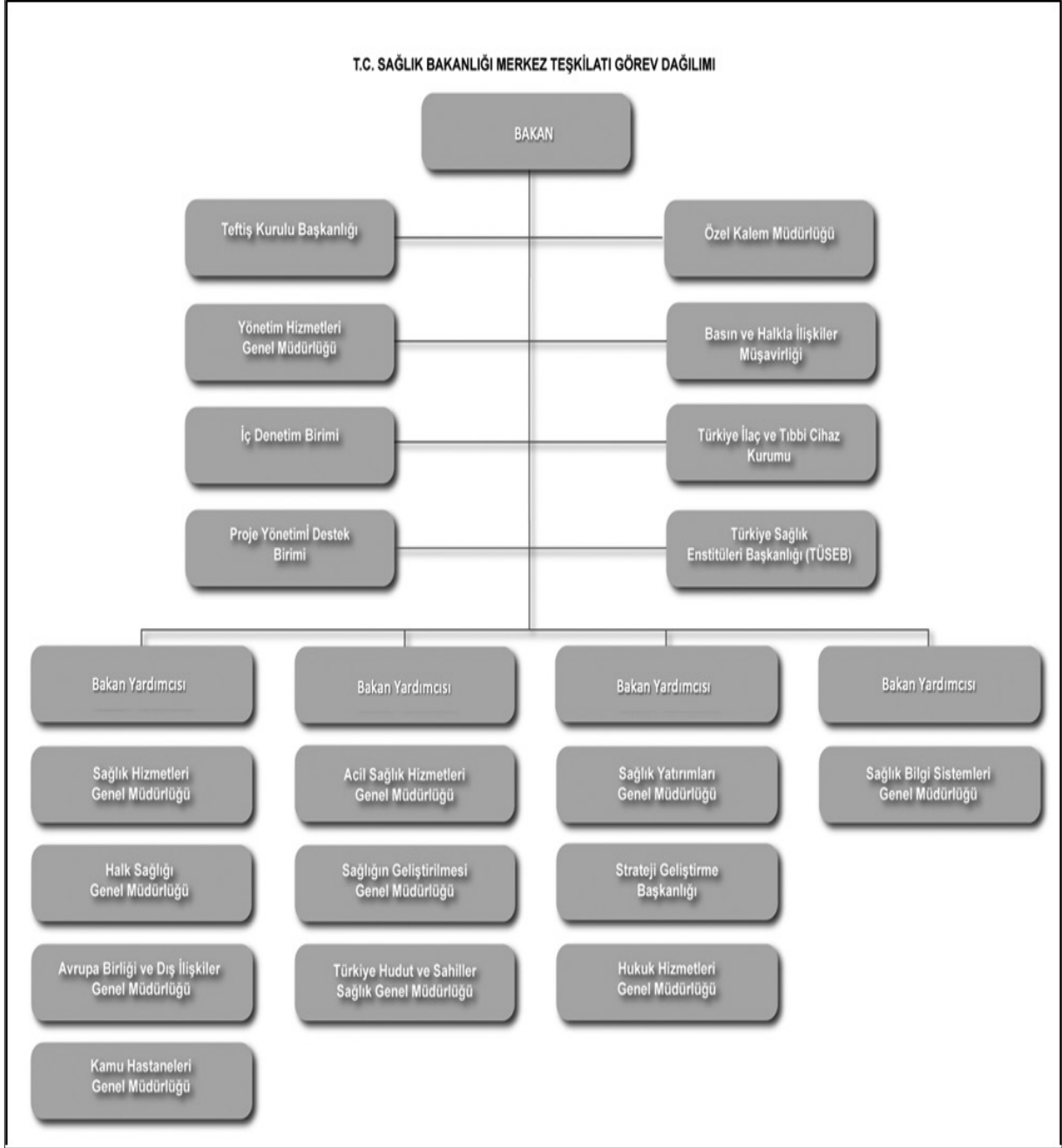
Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020'de pandemi ilan edilmiş, aynı gün Dr. Koca tarafından yapılan basın açıklamasında Türkiye'de ilk vakanın saptandığı duyurulmuştur (**Anadolu Ajansı, 2020**). Dünya Sağlık Örgütü tarafından yapılan tahminlere göre, pandeminin başlangıcından 31 Aralık 2021 tarihine kadar Türkiye'de **COVID-19 pandemisine bağlı fazladan ölümlerin 264 bin olduğu** tahmin edilmiştir (**World Health Organization, 2022**); bu sayı, aynı dönem için Bakanlık tarafından açıklanan ölüm sayısının yaklaşık 3,2 katıdır. Pandemi döneminde koruyucu sağlık hizmetlerinin ve aşı üretiminin önemi daha

iyi anlaşılmış, 2011 yılında kapatılan Refik Saydam Hıfzısıhha Enstitüsü'nün yaşatılması gereği gündeme gelmiştir.

Performansa dayalı hizmet sunumu sonrası sağlık çalışanlarında gelişen tükenmişlik, sağlık çalışanlarına karşı artan şiddet olayları, özlük haklarında yaşanan kayıplar, sağlık çalışanlarının göçünü gündeme taşımış, yurtdışında hizmet vermek üzere iyi hal belgesi talebinde artışın kamuoyunda tartışılması üzerine 8 Mart 2022'de Cumhurbaşkanı tarafından "varsın gidiyorlarsa gitsinler" açıklaması yapılmıştır. Bu arkaplanda, Bakanlık tarafından üç bileşende "Beyaz Reform" tanıtılmıştır: (1) artan şiddet olaylarına karşılık "beyaz kod" sistemi ile 2020'de "sağlıkta şiddet yasası"; (2) 2022'de "performans" yerine "ödül ve teşvik" sistemi, (3) 2022'de "malpraktis yasası" ve mesleki sorumluluk kurulları başlıklarında ele alınmıştır.

Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından yapılan 2024 bütçe sunum konuşmasında (**T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023a**), Bakanlığa bağlı yaklaşık 15 bin sağlık kuruluşu bulunduğu ve bunların 8.157'sinin aile sağlığı merkezi, 977'sinin hastane olduğu; bu hastanelerdeki yatak sayısının 171.932 olduğu ifade edilmiştir. Yapımı tamamlanan 17 şehir hastanesinde 28 bin yatak kapasitesiyle hizmet verildiği açıklanmıştır. Toplam sağlık personeli sayısının yaklaşık 1.420.000 ve 104 bini uzman olmak üzere toplam hekim sayısının yaklaşık 205 bin olduğu bilgisi paylaşılmıştır. "Sağlık bilimleri ve teknolojileri alanında yerleşme ve millileşme hamlesi" kapsamında, kullanılan ilaçların kutu bazında %90'ının, değer bazında yüzde 57'sinin ülkede üretildiği ifade edilmiştir. Aynı kapsamda, 1998'de aşı üretimi durdurulan ve 2011 yılında aynı iktidar tarafından kapatılan Hıfzısıhha Enstitüsü'nün yerine Hıfzısıhha Türkiye Aşı ve Biyoteknolojik Ürün Araştırma ve Üretim Merkezi'nin açılması gündeme gelmiştir (**T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023**).

Doğumda beklenen yaşam süresinin, OECD verilerinde 78,6 yaş iken, TÜİK'in 2020-2022 dönemine dair bulgularında COVID-19 pandemisinin olası etkisiyle 75,5'e düştüğü görülmektedir. 2002 sonrası döneme yapılan eleştiriler, sağlık hizmetlerinin özelleşmesi üzerine odaklanmaktadır (**Kılıç, 2018; Öztürk ve Hamzaoğlu, 2023**). 2002-2021 döneminde özel hastane sayısı artışı %110,7 iken, Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastane sayısı artışı

Şekil 4. T.C. Sağlık Bakanlığı Merkez Teşkilatı – 2023 (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2023c)

%17,3; özel hastane yatağı artışı %334,4 iken Sağlık Bakanlığı'na bağlı hastane yatağı artışı %46,9 olarak saptanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2023b). Verimlilik göstergesi olarak kullanılan yatak doluluk oranı ise 2002 yılında %59,4 iken 2021 yılında %55,7 (OECD Ortalaması 67,3) olarak saptanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2023b). SDP ile düzenli sevk siste-

minin kurulamaması sonucunda, koruyucuyu sağlık hizmetlerinden tedavi edici sağlık hizmetlerine geçiş gözlenmektedir. Etkin bir sevk sistemi olmaması nedeniyle hekime başvurulara ise ciddi farklılıklar oluşmuştur; 2002-2021 yılları arasında toplam hekime müracaat sayısı incelendiğinde, birinci basamakta %228 artış olmasına karşılık, hastanelerde, %233 artış olduğu; özel hastane başvurularındaki artışın %117 olduğu saptanmıştır. 2022 bulgularında,

Tablo 7. Cumhuriyet'in 100. Yılında Erişilebilen En Güncel Sayılarla Sağlık Göstergeleri
*(OECD, 2023) **(World Bank, 2021)

Göstergeler	Türkiye*	OECD Ortalaması*
Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yaş)	78,6	80,3
Anne Ölüm Oranı (100.000 Canlı Doğumda)	17,3	10,9
Bebek Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda, Tüm Haftalar)	9,1	4,0
5 Yaş Altı Ölüm Hızı (1.000 Canlı Doğumda, Tüm Haftalar)	9,0**	6,0**
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı (Her Gün ve Ara Sıra Kullananlar) (%)	28,0	16,0
Diyabet Prevalansı - (yaş standartlaştırılmış, yetişkin) (%)	14,5	7,0
Obezite Prevalansı - (15 Yaş ve Üzeri Bireylerde, Ölçüme Bağlı) (%)	28,8	26,0
Hava Kirliliği ile ilişkili Ölümler (100.000 kişide)	49,9	29,0
Toplam Sağlık Harcamasının GSYH'ye Oranı (%) / Özel Sağlık Harcamasının GSYH'ye Oranı (%)	4,3 / 1,0	9,2 / 2,2
1000 Kişiye Düşen Hastane Yatağı Sayısı	3,0	4,3
Kişi Başı Hekime Müracaat Sayısı	8	6
Etkin Birinci Basamak Hizmet ile Önlenebilir Hastane Başvuruları (100.000 kişide, yaş-cinsiyet standartlaştırılmış)	827	463
1000 Kişiye Düşen Toplam Hekim Sayısı	2,2	3,7
1000 Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	2,8	9,2

anne ölüm oranının 100.000 canlı doğumda 12,6 olduğu, bebek ölüm hızının 1000 canlı doğumda 9,1 olduğu açıklanmıştır (**T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2023a**); fakat bölgeler arasında anne ölüm oranı ve bebek ölüm hızları arasında eşitsizlik devam etmektedir (**T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü, 2023b**). Bu dönemde Sağlık Bakanlığı teşkilatında ana-çocuk sağlığı hizmetleri ile ilgili yapısal değişiklikler olmuş ve 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda pro-natalist nüfus politikasına dönüş yaklaşımı yer almıştır. TNSA-2018'de karşılanmamış aile planlaması ihtiyacının %6'dan %12 ye çıkması dikkat çekici olmuştur (**Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, 2019**).

Cumhuriyet'in 100 yılını geride bırakırken, geldiğimiz noktada önemli göstergelerde gelişmiş ülkelerin gerisinde olduğumuz (Tablo 7) ve SDP'nin devam ettiği süreçte mevcut sorunların çözülmesi gerektiği görülmektedir.

6. Sonuç Yerine

Bu çalışmada, Cumhuriyet öncesi dönemi de içine alarak Sağlık Bakanlığı yapılanması, görev yapmış Sağlık Bakanları ve dönemlere göre önemli faaliyetleri ile politika ve mevzuat

değişiklikleri, birçok yönüyle değerlendirilmiştir. Bakanlık'ın ilk döneminde, milli mücadelenin zorlu koşulları ve özellikle Cumhuriyet'in ilanıyla başarılı atılımlar yapılmış, kamusal sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırıldığı ve bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin ön planda olduğu bir dönem yaşanmıştır. Sosyalleştirme dönemi, koruyucu ve tedavi edici sağlık hizmetlerinin entegrasyonunu, yatay bir yapılanma ile ve ekip hizmetiyle destekleyerek, bu hizmetlerin tüm ülke çapında yaygınlaştırılmasına öncülük etmiştir. Dünyada 1980'lerden itibaren başlayan "sağlıkta reform" süreci Türkiye'yi de içine almış ve etkisi giderek belirginleşmiştir. 2003'ten itibaren artık bu eğilim SDP adıyla sağlıkta her yönüyle "dönüşüm"ün gerçekleştiği, birinci basamakta aile hekimliğinin yerleştirildiği ve KÖO modelinin oluşturulduğu bir yapıya evrilmiştir. Her bireyin sağlık hakkını ve insan onurunu koruyan, kamu tarafından finanse edilen ve yönetilen, toplum sağlığı ve birinci basamak sağlık hizmetlerini önceliklendiren, eşitlik ilkesi doğrultusunda "herkes için nitelikli sağlık hizmeti" sunan bir sağlık sistemi en temel hedef olarak belirlenmelidir.

Kaynaklar.

- Akın, A.** (2011) Türkiye’de Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesinin Öyküsü - Eğitim Araştırma Bölgeleri ve Etimesgut-Çubuk Deneyimi. Sosyalleştirmenin Elli Yılı ve Birinci Basamak Sağlık Hizmetlerinin Geleceği Sempozyumu. https://www.ttb.org.tr/images/stories/file/sosyallestirme_11/benli.pdf.
- Altıntaş, A.** (2021) Sıhhiye ve Muavenet-i İctimaiye Vekâleti (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı).[Erişim Tarihi 21.10.2023]. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sihhiye-ve-muavenet-i-ictimaiye-vekaleti-saglik-ve-sosyal-yar-dim-bakanligi/>
- Anadolu Ajansı** (2020) Sağlık Bakanı Koca Türkiye’de ilk koronavirüs vakasının görüldüğünü açıkladı.[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.aa.com.tr/tr/koronavirus/saglik-bakani-koca-turkiyede-ilk-koronavirus-vakasinin-gorulduğunu-acikladi/1761466>
- Aydın, E.** (1998) Türkiye’de Sıtma Savaşı. Ankara, Türk Tabipleri Birliği. <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/sitma.pdf>.
- Bölükbaşı, M. O.** (2021) Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemindeki Bakan Yardımcısı ile Önceki Sistemdeki Bakan Yardımcısı ve Müsteşarın Kıyaslanması. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 12 (1): 287-303. doi: <https://doi.org/10.21492/inuhfd.827731>.
- Dünya Bankası** (2002) Türkiye: Yayınlığı ve Verimliliği İyileştirmek Amacıyla Sağlık Sektöründe Yapılan Reformlar - Rapor No: 24358-TU. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/919651468760505354/pdf/multi0page.pdf>.
- Fişek, N. H.** (1983) Halk Sağlığına Giriş. Ankara, Hacettepe Üniversitesi - Dünya Sağlık Örgütü Hizmet Araştırma ve Araştırmacı Yetiştirme Merkezi Yayını No:2.
- Gümüüşçü, O.** (1999) Milli Mücadele Dönemi Türkiye Coğrafyası İçin Bilinmeyen Bir Kaynak: “Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası”. Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi. 15 (45): 939-968. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/aamd/issue/54915/752659>.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü** (2019) 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması. Ankara, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve TÜBİTAK. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/Ara%C5%9Ft%C4%B1rmalar%20-%20raporlar/2018%20TNSA/TNSA2018_ana_Rapor_compressed.pdf.
- Keleş, Ş.** (2021) Türkiye’de Hekimlik Mesleğinde Mecburi Hizmet Yükümlülüğünün Tıp Tarihi, Tıp Hukuku ve Tıp Etiği Açısından Değerlendirilmesi. Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi. 11 (1): 131-150. doi: <https://doi.org/10.31020/mutftd.822843>.
- Kılıç, B.** (2018) Türkiye’de 2000 Yılı Sonrası Sağlık Politikaları. **Okyay, P., Dedeoğlu, N. ve Öztekin, A.Z.** (eds.) Kitap:Tarihsel Bakışla Türkiye’de Halk Sağlığı. pp. 42-64.<https://www.halksagligiokulu.org/Kitap/DownloadEBook/b40625a0-0d5a-e07d-71a4-3a0a43e978d3>
- Kol, E.** (2015) Türkiye’de Sağlık Reformlarının Sağlık Hakkı Açısından Değerlendirilmesi. Sosyal Güvenlik Dergisi. 5 (1): 135-164.
- Koz, M. S.** (1992) Türk Halk Kültürünün Unutulmuş Kaynaklarından Biri: Türkiye’nin Sıhhi-i İctimai Coğrafyası. IV. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri 1. Cilt. Genel Konular. Ankara, Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları No:164.
- Küçük, A.** (2020) Türkiye’de Göç ve Sağlık Politikaları Analizi: “Sihhat Projesi” Örneği. Sosyal Politika Çalışmaları Derneği. 20 (47): 473-496. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/734158>.
- OECD** (2023) Health at a Glance 2023: OECD Indicators. OECD Publishing, Paris. doi: <https://doi.org/10.1787/7a7afb35-en>.
- Ortak, Ş.** (2021) İcra Vekilleri Heyeti.[Erişim Tarihi 21.10.2023]. <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/icra-ve-killeri-heyeti/>
- Özcan, C.** (2018) Türkiye’de 1980-2000 Dönemi Sağlık Politikaları. **Okyay, P., Dedeoğlu, N. ve Öztekin, A.Z.** (eds.) Kitap:Tarihsel Bakışla Türkiye’de Halk Sağlığı. pp. 35-41.<https://www.halksagligiokulu.org/Kitap/DownloadEBook/b40625a0-0d5a-e07d-71a4-3a0a43e978d3>
- Özsarı, S. H.** (2020) Sağlık Bakanlığının 100. Yılında Sağlık Bakanları. Yalın Yayıncılık.
- Öztekin, A. Z.** (2020) Halk Sağlığı Kuramları ve Uygulamalar. Ankara, Sağlık ve Sosyal Yardım Vakfı. <https://ssy.org.tr/wp-content/uploads/2021/01/Halk-Sagligi-Kuramlar-ve-Uygulamalar.pdf>.
- Öztürk, O. ve Hamzaoğlu, O.** (2023) AKP’li 20 Yılın Bilançosu. Toplum ve Hekim. 38 (2): 83-84.
- Pala, K.** (2023) AKP’li Yıllarda Sağlık Bakanlığı. Toplum ve Hekim. 38 (2): 126-132.
- Pala, K. ve Aytekin, H.** (2018) Türkiye’de 1923-1960 Dönemi Sağlık Politikaları. **Okyay, P., Dedeoğlu, N. ve Öztekin, A.Z.** (eds.) Kitap:Tarihsel Bakışla Türkiye’de Halk Sağlığı. pp. 13-22.<https://www.halksagligiokulu.org/Kitap/DownloadEBook/b40625a0-0d5a-e07d-71a4-3a0a43e978d3>
- Savaş, N.** (2020) Dünya Bankası’nın Sağlık Reformları Üzerine Etkisi; Türkiye’de Sağlıkta Dönüşüm Örneği. ESTÜ-DAM Halk Sağlığı Dergisi. 5 (1): 142-157. doi: <https://doi.org/10.35232/estudamhsd.617939>.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi** (1921) Yüz Elli Sekizinci İctima - 27.02.1337 Pazar.[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c008/tbmm01008158.pdf>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı İdari İşler Başkanlığı Hukuk ve Mevzuat Genel Müdürlüğü** (2023) T.C. Resmî Gazete İlk 100 Sayı Cilt I 7 Şubat 1921 - 1 Ocak 1924 (1- 50. Sayı).[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/Publications/T.C.%20RESM%C3%8E%20GAZETE%20%C4%B0LK%20100%20SAYI%20C%C4%B0LT-I/T.C.%20RESM%C4%B0%20GAZETE%20%C4%B0LK%20100%20SAYI%20C%C4%B0LT-I.pdf>
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı** (2023) T.C. Sağlık Bakanlığı 2024 Yılı Bütçe Gerekeşi. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2023/10/2024-Yili-Butce-Gerekcesi_27102023.pdf.
- T.C. Resmî Gazete** (23.06.1936) Sayı: 3337.[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3337.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2007) Türkiye Sağlıkta Dönüşüm Programı Kasım 2002 - Haziran 2007. T.C. Sağlık Bakanlığı. [Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.halksagligiokulu.org/Kitap/DownloadEBook/0e808415-249f-43a9-a136-2eb9b5005f56>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2010) Stratejik Plan 2010-2014. T.C. Sağlık Bakanlığı. [Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/538,saglik-bakanligi-2010-2014-stratejik-eylem-planipdf.pdf>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2012) Stratejik Plan 2013-2017. T.C. Sağlık Bakanlığı. [Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/9843/0/saglik-bakaligi-stratejik-plan--2013-2017pdf.pdf>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2017) Türkiye’nin İlk Entegre Şehir Hastanesi Açıldı.[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.saglik.gov.tr/TR,13297/turkiyenin-ilk-entegre-sehir-hastanesi-acildi.html>

- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2023a) Sağlık Bakanlığının 2024 Yılı Bütçesi, TBMM Plan ve Bütçe Komisyonunda.[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.saglik.gov.tr/TR-100631/saglik-bakanliginin-2024-yili-butcesi-tbmm-plan-ve-butce-komisyonunda.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2023b) Sağlık Bakanlığının Tarihçesi.[Erişim Tarihi 20.10.2023]. <https://www.saglik.gov.tr/TR,11492/tarihce.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı** (2023c) Teşkilat Şeması.[Erişim Tarihi 22.11.2023]. <https://www.saglik.gov.tr/TR-11443/teskilat-se-masi.html>
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü** (2023a) Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2022 Haber Bülteni. T.C. Sağlık Bakanlığı.https://sbsgm.saglik.gov.tr/Eklenti/46511/0/haber-bulteni-2022-v7pdf.pdf?_tag1=3F-123016BE50268AF4A10917870BF5962AC79ECF
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilgi Sistemleri Genel Müdürlüğü** (2023b) T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2021. Bora-Başara, B., Soyutun-Çağlar, İ., Aygün, A., Özdemir, T.A. ve Kulali, B. (eds.). T.C. Sağlık Bakanlığı, pp. 19; 24; 118; 166-167.<https://www.saglik.gov.tr/Eklenti/45316/0/siy2021-turkcepdf.pdf>
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Projesi Genel Koordinatörlüğü** (1993) Ulusal Sağlık Politikası. Ankara. <https://ekutuphane.saglik.gov.tr/Home/GetDocument/30>.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Tedavi Hizmetleri Genel Müdürlüğü** (2004) 80. Yılda Tedavi Hizmetleri. Ankara. <https://saglik.gov.tr/Eklenti/1441,80yc4b1l20kitap-sonpdf.pdf?>
- T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı** (1973) Sağlık Hizmetlerinde 50 Yıl. Ankara, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı. 442
- Tekin, G.** (2011) Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletinden Sağlık Bakanlığı'na (1920-2000), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara.[Erişim Tarihi. https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/34068/tez_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Tokaç, M.** (2020) Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekaletinden Sağlık Bakanlığına. Ünüvar, N. (ed.) Kitap:Yüzyılın Sağlık Bakanları, Cilt I. Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı, pp. 17-47.<https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/39631/0/cilt-1pdf.pdf>
- Türk Tabipleri Birliği** (2012) Türkiye'de Sosyalleştirmenin 50 Yılı. Füsün Sayek TTB Raporları / Kitapları. Ankara, Türk Tabipleri Birliği. <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/fsrpr2011.pdf>.
- Ünüvar, N.** (2020) Yüzyılın Sağlık Bakanları - Cilt 1. Ankara, T.C. Sağlık Bakanlığı. [Erişim Tarihi 21.10.2023]. <https://dosyamerkez.saglik.gov.tr/Eklenti/39631/0/cilt-1pdf.pdf>.
- World Bank** (2021) Mortality rate, under-5 (per 1,000 live births) - OECD members.[Erişim Tarihi. <https://data.worldbank.org/indicator/SH.DYN.MORT?locations=OE>
- World Health Organization** (2022) Global excess deaths associated with COVID-19 (modelled estimates).[Erişim Tarihi 22.11.2023]. https://cdn.who.int/media/docs/default-source/world-health-data-platform/covid-19-excessmortality/2022-03-25_covid-19_gem.zip?sfvrsn=2d5835e0_2
- Yayın, E. ve Alper, Y.** (2023) Türkiye'de Aile Hekimliği Modeline Geçiş Süreci ve Sosyal Güvenlik Kurumu'nun Aile Hekimlerinin Sosyal Sigortalılık Statülerine İlişkin Uygulaması Hakkında Bir Değerlendirme. Çalışma ve Toplum. 1 (76): 121-158. doi: <https://doi.org/10.54752/ct.1241213>.